ॐ श्रीगणेशाय नमः श्रीगुरवे नमः अथाख्यातप्रक्रिया निरूप्यते धातोः

इदमधिक्रियते भ्वादिः क्रियावाचिनो भ्वादयो धातुसंज्ञाः स्युः स्यादनु

दात्तङितः अनुदात्तेतो ङितश्च धातोरात् ञित्स्वरितेत उभे ञितः स्व

रितेतश्च धातोरात्मेस्तः परतोऽन्यत् उक्तनिमित्तहीनाद्धातोः पदम् नव

नी

पदम् तिवादिनामाद्यानि नवचेच नौ पंसंज्ञानि परस्मैपदान् नाम्नि चपु

ष्यादि चाप्समदि च भागौः तिवाद्येकार्थैः नामादि स्वपदे षेते परस्मया राम

विपरीतलक्षणो गविभाजार्थे ते नाद्विलिंयोजं विभज

धातोरात्मयोगविभागात्सिद्धिः नधातुमात्रात्

तेनेकोज्ञानीते विस्मापयति भीषयते भाषयते पुष्प

रोचिष्ट घुट परिवर्तने अघुटत अघोटिष्ट रुट लुट लुठ प्रतिघा
ते अरुटत अरोटिष्ट अलुटत अलोटिष्ट अलुठत अलोठिष्ट
शुभ दीप्तौ अशुभत अशोभिष्ट क्षुभ संचलने अक्षुभत अक्षो
भिष्ट णभ तुभ हिंसायाम् अनभत् अनभिष्ट अतोभिष्ट अतुभत्
स्रंसु ध्वंसु भ्रंसु अवस्रंसने अस्रसत अस्रंसिष्ट ध्वंसु गतौ अध्वसत अध्वं
सिष्ट स्रम्भु विश्वासे अस्रभत अस्रंभिष्ट वृतु वर्तने वर्तते वृताद्
भ्यः स्यसनोर्वा पदेऽनिट्त्वञ्च वर्त्स्यति वर्तिष्यते अवर्त्स्यत अवर्तिष्यत

तिवतुदीङः लोपोव्याज्झेत स्फलात्परस्पसेलीपोऽसे अदित
डायेते तेडे अडाम स्मिङ् ईषद्धसने स्मिस्मियेस्मेता डीङ् विहा
यसागतौ डिड्ये अडयिष्ट द्युतदीप्तौ द्योतते द्युतः पूर्वस्याभ्या
सारणं स्वापेस्तुप दिद्युते दिद्युताते दिद्युतिरे द्युताद्भ्यो लुङि वा
पं अद्युतत् अद्योतिष्ट श्वितावर्णे अश्वितत् अश्वेतिष्ट ञिमिदा
स्नेहने अमिदत् अमेदिष्ट ञिष्विदा ञिक्ष्विदा च अक्ष्विदत् अ
क्ष्वेदिष्ट अस्विदत् अस्वेदिष्ट रुच दीप्तावभिप्रीतौ च अरुचत् अ

सि. के.
उ. २६

हवितैकै अहाव्वेके कासृशब्दकुत्सायाम् कासाञ्चक्रे षेवृ सेव
ने सिषेवे असेविष्ट प्रुङ् प्लुङ् म्रुङ् गतौ अप्रोष्ट अप्लोष्ट अम्रो
ष्ट गाङ् गतौ गाते गाते गाते गेत गाताम् गाताम् गाताम्
गावहै गामहै जगौ अगास्त हेंगतौ भावशोच रवेतेना ङ्
नध्योवी रूरुवे रविता अनिटकोयमित्येके रोता अरोष्ट रुङ्
वध्यने मविता दैङ् दैङ् पालने दयते दैङो णाद्दौ दिग्यादेशो
दित्वाभावश्च दिग्ये दीतीष्ट अदिषि ध्याम्या मित्येसिङि त्वमा

लुङि धातोर्द्धित्वे सरवादः णेः अनपि णेर्लोपो न त्विडागमन्तात्वा
येत्विसन्नस्तु अङि लघो ह्रस्वउपधायाः अङि सत्युपधाया ह्रस्वो
भवति एवं स्यातो लघुनि धात्वक्षरे परे इकारः लघोर्दीर्घः अङि सति
ह्रस्वे लघोर्दीर्घो भवति लघुनि धात्वक्षरे परे अचीकमत णेर
भावे कमेरङि द्वित्वे अचकमत अयगतौ अयते अयतेः प्रादेरे
फस्य लत्वं प्लायते पलायते दुलते निलयते अयाञ्चक्रे घट
चेष्टायाम घटते अघटिष्ट ईह चेष्टायाम ईहते ईहाञ्चक्रे ऊ

टुभ्राजृ टुभ्राशृ टुभ्लाशृ दीप्तौ भ्रेजे बभ्राजे भ्राश्यते भ्राशते बभ्राशे
भ्लाश्यते भ्लाशते भ्लेशे बभ्लाशे तिज निशाने क्षमायां च तितिक्षते ति
तिक्षांचक्रे गुप गोपनकुत्सनयोः जुगुप्सते मान विचारणे पः से ए
वे स्यात इत्से मानादीनां पूर्वस्येत्तो दीर्घः मीमांसते बध निन्दायाम बी
भत्सते पण व्यवहारे स्तुतौ च पणायति स्तुतावेवायः पणते पण
याञ्चकार पेणे एवं पनच कमु कान्तौ कमेः स्वार्थे णिङ् ज्ञ्नपितु वा
कामयते कामयाञ्चक्रे चकमे णेरङ् द्विश्च ण्यन्ताद्धातोः कर्तर्यङ्

चक्ष्वेदे चक्ष्माभिमेहे अक्षेस्त क्ष्मूयीश्राद्धेडन्देच क्ष्मूयते चक्ष्मूये अक्ष
क्ष्मूयिष्ट क्ष्मायी विधूनने चक्ष्माये अक्ष्मायिष्ट स्फायी ओप्या
यी वृद्धौ पस्फाये स्फिरयडोः प्यायः पी आदेशः पिप्ये अप्यायिष्ट
दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्यो वा इत्यतनि कृतेऽपि सेरपवादः लुक् दू
णः परस्य तनो लुक् भवति अप्यायि तायृ सन्तानपालनयोः तताये
अतायिष्ट अतायि वल वल्ल संवरणे वलते ववले ववल्ले अवलिष्ट

सि. वे.
३. २५

दैवीकितम परिषस्वजे स्वङ्द्वीष स्वङ्क्ता स्वङ्स्यते अस्वङ्स्य
ते अस्वङ्क्त अस्वङ्क्तातम् ऋषबलज्जापाम ऋषे चपिबीष त्रसी
ष अत्रपिष अत्रप्र तिप तेपछिपशेपत्दरणे मिस्पो: उपधायाग्र
ऐनास्मिस्पेर निटो:परत: तिस्पीष तेष्टा अतिष्ठ तितेषे तेपिबीष
तेपिता तिष्ठिपे हेलपिता जमीजमिगात्रविनोमे रामिजमोस्वरे
नुम जम्भते जजम्भे अजम्भिष कुभस्तम्भे विष्टभते तुष्टुभे
लोभिता अलोभिष ककेलोलसे हुमसषसहूने चहमे चहमिष

एधवृद्धौ एधाञ्चक्रे आमोभ्वसोर्नोल्कतरि एधामास एधांबभूव ए
धिषीष्ट एधिष्यते एधिष्ट ईक्षदर्शनांकनयोः ईक्षाञ्चक्रे ऐक्षिष्ट द
क्षगतौ ददक्षे अदक्षिष्ट अदक्षिषाताम् वेष्टवेष्टने विवे
ष्टे वेष्टवेष्टायाम् विवेष्टे अवेष्टिष्ट ऋजुगतौ स्थैर्येच अर्जते
आनृजे आर्जिष्ट ऋजिभृजीभर्जने ऋंजते आर्जत ऋंजांचक्रे
ऋंजिषीष्ट भर्जते बभर्जे अभर्जिष्ट रभराभस्ये आरभते आ
रेभे रब्धा रप्स्यते डुलभषप्राप्तौ लभते ष्वञ्जपरिष्वङ्गे स्वजते

वे॰दे॰
उ॰ २३

उवस्थ उष्यात् वस्ता सस्लोनपि सस्यतोऽनपिसे वत्स्यति अवात्सीत्
अवात्ताम् वदव्यक्तायांवाचि वदति ४ उवदिथ उद्यात् अवादीत्
इटोऽस्विङ्गरगातिवद्धाः श्वयतेणादौ सम्प्रसारणम्वा ततो द्वित्वम् शु
शाव शुशुवतुः शुशविथ शिश्वाय शिश्वियतुः शिश्वयिथ शूयात्
अश्वयीत् श्वयतेरितालोपोङि अश्वत् श्वयतेङि द्वित्वं वा एरलो
पः अशिश्वियत् घस्लृ अदने जघास जक्षतुः जघस्थ अघसत्। पं॰ ॥

उहिर ग्रहणे ञतुहत ग्रतोहीत दोहिता उवोह ऊहतुः वस निवासे
णं दीर्घस्य सम्प्रसारणं णवादीयवराणामिद्दुद्भूतः स्वरस्य सम्प्रसार
णं दीर्घस्य दीर्घो ह्रस्वस्य ह्रस्वः उवास यजां यवराणां प्लुतः सम्प्रसा
रणमकिति यजादीनां सम्प्रसारणमकिति यजिवपिवहिश्वि वद वे ज्ये
जौ ह्वयति स्वपी वदि वसी व्यचति वेंञ्तिरेकादश यजादयः घसादेः
षः घसि प्साति वसीनां सस्य षो निमित्ते सति ऊषतुः ऊषुः उवसिथ

पतति ४ पपात पेततुः पेतुः पतेर्डु पुम्स् अपप्तत् अवरह्वण गतिकांत्सा
दिषु अवति पथेगतौ पथति पपाथ भ्रमुचलने फणराज भ्राज भ्राश
भ्लाश स्यम स्वनु ऊ भ्रमुवेत्तामेत्वपूर्वेलोपौ वा भ्रमति भ्राम्यति ४ भ्रेम
तुः बभ्रमतुः अभ्रमीत् टुवमउद्गिरणे वमणत्वपूर्वेलोपौ वेति केचित् वे
मतुः ववमतुः अवमीत् फणगतौ फेणतुः पफणतुः अफाणीत् दृ स्वन
स्यमु शब्दे स्वेनतुः सस्वनतुः स्येमतुः सस्यमतुः शूपशूसिप्य तु हिरदुरीस्र

दै वङ्वजन्नन्दनानांवा तरीता तरिता वेसस्टिटोनदीर्घः सीहारेश्च
श्रतारीत् श्रतारिष्टाम् दंशादंष्ट्रोने अपिरन्द्रुदं प्राह्सन्नुसन्न्नामेबानस
लोपोऽपि दष्टान्तिश्चञ्जददाड्दीत् षन्नुसट्टे सजन्तिश्चन्दवाड्दीत् किती
रोगापनयनेश्चेसंयेच गुप्तः गुप्ततिज कितमानवधदानभ्यः स्वार्थेस
प्रत्ययोभवतिधातोश्वद्वित्वम् चिकित्साञ्चकार चिकित्स्यात् चिकित्सि
ता चिकित्सिष्यति अचिकित्सिष्यत् चिकित्सीन पद्वु पतने

सि. वं.
उ. २१

त् अधात् ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः धमति दध्मौ ध्मायात् ध्मेयात् अ
ध्मासीत् म्ना अभ्यासे मनति मम्नौ म्नायात् म्नेयात् अम्नासीत् दाण् दाने य
च्छति देयात् ह्वृ कौटिल्ये जह्वरतुः ऋदन्ताप्पकोनेर् जह्वर्पि ह्वर्यात् अह्वा
र्षीत् बुध अवगमने बोधति बोधिता रुह बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च रो
ढा रोक्ष्यति अरुहत् स्कन्दिर् गतिशोषणयोः चस्कन्दिथ चस्कन्थ चस्कन्स
स्कद्यात् सावनिटोनिसंवर्द्धः अस्कान्त्सीत् अस्कदत् तॄ प्लवनसन्तरण
योः तरति४ तेरिथ ऋत इर् तीर्यात् ईटो ग्रहाम् ग्रहादीनामिँ इकौ ननुणा रे
२

शृणुतः शृण्वन्ति शृणोमि शृणुवः शृणुवः शृणुमः शृणुमः शुश्राव श्रु
अश्रौषीत् शद्लृ शातने शीयादेशो ज्ञात् शीयते शीयेत शीयताम् अशीय
त् शशाद् शेदिथ शशत्थ शत्ता अशदत् षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु सी
दति सदिस्वञ्जोर्लिटि परस्य न षः निषसाद् असदत् पा पाने पिबति पे
यात् अपात् घ्रा गन्धोपादाने जिघ्रति घ्रायात् घ्रेयात् अघ्रासीत् ष्
ठा गतिनिवृत्तौ तिष्ठति अधितष्ठौ निमित्ताभावे ठस्य थः तस्थौ तस्थुः

सि. चं.
उ २

अर्यात् अरिष्यति सर्तिशास्त्यर्तिभ्यो ऽङ् लुङि सेरपवादः आरत् आर्तैन्दी
देरिति केचित् आर्षीत् सृ गतौ धावति शीघ्रगतावेवायाम् अन्यत्र सर
ति स सर्थ ससृव यादादीपे पादादौ क्रतो रिङ् भवति ङोऽभ्यवधानार्थः तेनये
इति न दीर्घः स्रियात् असरत् स्रु गतौ सुस्राव सुस्रुव स्रूयात् श्रिस्रुद्रु
भ्यो ऽङ् लुङि धातोश्च द्वित्वं सेरपवादः असुस्रुवत् द्रु द्रु गतौ दुद्राव दुद्रोथ दु
द्रुव अदुद्रुवत् श्रु श्रवणे श्रुवः शृ आदेशो नुप्रत्ययश्चाविषये शृणोति

२ राम

सिल्लोपपदे अधात् उस्मालोपः अधुः धेटोऽन्तमात्रे द्विवादिपरोऽ
वाद्वित्वञ्च अदधत् दधातेर्द्वित्वे दधातेः पस्यादिः चतुर्थस्य दधाअस्य
द सर पाघ्राध्माम्नादास्थांपपस्यक्र ऋ धौशीयसीद् पिबति जिघ्रधममनयच्छ
तिष्ठाः पश्यति ददर्शी ऋजिर्दृशोस्यपरोवेर्ददर्शीथ ददृश दृशा अवर्णो
दृशोर्ङिगुणः अदर्शीत् अद्राक्षीत् अगात् अह्वत् आरत् आर गुणो
ति संयोगादयोः अत्रैः संयोगादेरृदन्तस्य च गुणो यकियङि किति णादा
वाशीर्यादावीच आरतुः आरुः अन्तर्तेर्व्ययतीनां पपोनित्यमार आरिथ ।

सि·चं·
उ·१९

णलडौ आदन्ताद्धातोः परो णलडौ भवति जग्लौ आतोऽनपि धातोरातोलोपो
ऽनपि क्ङिति स्वरे सेटि थपि च जग्लतुः जग्लुः जग्लिथ जग्लाथ संयोगादे
रादन्तस्यैपादादावेकारो वा ग्लायात् ग्लेयात् अग्लासीत् अग्लासि
ष्यत् कै गै रै शब्दे जगौ ररौ अपि दाधा मागेहा कृपिबति सो स्या मातएत्का
रो भवत्याशीर्यादादौ पे गेयात् अगासीत् ष्टै स्त्यै शब्दसंघातयोः स्त्यायति
तस्त्यौ स्त्यायात् स्त्येयात् अस्त्यासीत् द्रै स्वप्ने द्रायति ध्यै चिन्तायाम् द
ध्यौ दैप् शोधने ददौ दायात् अदासीत् धेट् पाने धेयात् अधासीत्

घिनु घिनुतात् क्षवि हिंसाकरणगतिषु क्षणोति अर्द्द्याशी अर्द्देवीनुवृत्य
योऽविषये अर्द्दणोति अर्द्दति अनर्द्दिथ आनर्ष अर्द्दिता अर्ष्टा आर्द्दीत् आर्द्दि
ष्टाम् आर्द्दुः सेट्पदे स्सम् आर्द्दीत् द्‌वाद्दिष्टाम् तर्द्द त्वर्द्द तन्दकरणे त
र्दस्तन्दकरणे नुर्वोऽविषये तर्द्दणोति तर्द्दतिकाष्टम् ततर्द्द ततर्द्दिथ ततर्ष्ठ म स्कोरादयोम्र
तर्द्दीत् अतर्द्दिष्टाम् अतार्द्दीत् अतार्ष्टाम् तन्दकरणे किम् वाग्भिः सन्तर्द्दीति
भत्सियतीत्यर्थः उर्द्द सेचने उर्द्दाञ्चकार रर्द्द पालने रर्द्दति ररर्द्द णिर्द्द चु
म्बने प्रणिर्द्दति तर्द्द त्वचने तर्द्दति जैलेह्लैहृ षैर्द्दये सन्धरणामानपि आतो

रग्ध घस्नाति अघाद्गीत् ग्रस्नात् अदाग्धाम् अधाद्गुः प्राशाल्लुतगतौ प्राशाप
शेशातुः शेशुः शेशिथ हूहेडस्तने अहूसीत् हुड् कुवि आच्छादने कुंभति एजृ कंपने
एजांचकार मह पूजायाम् अमहीत् इवि व्याप्तौ इन्वति इन्वाञ्चकार ऐन्वीत्
श्नाविषये नु हिवि दिवि धिवि जिवि प्रीणने हिन्वति जिन्व धिन्विकृण्वोवस्य लोपो गुणा
पः विकरण भाव उप्रत्ययस्य च गुणो भवति पिति परे धिनोति उकोर्वा लोपः असंयोगा
स्यनुप्रत्ययस्य पूर्वस्य प्रत्ययोकारस्य लोपो वा वमयोः परयोः धिन्वः धिनुवः धिन्मः धिनुमः।
उप्रत्ययप ङिपितु गुणो बाधकः धिनोमि उतो हेः असंयोगपूर्वात्प्रत्ययोकारान्ताद्धेर्लुक्

कृद्विकाद्विपरोनतुदृशेः सेरपवादः अक्रेक्षदित्यत्र कृषाभ्राद्धानेरोदनेच कोष्टाति कोष्टा
अक्रुक्षदित्यत्र स्फवारिबाशिबहिंस्तायांच इषुसहलुभरुषरिषामनपितसेड्डा रोषिता
रोष्टा रेषिता रेष्टा शोष्टा अशोक्षदित्यत्र सेट्कायमित्येके शोषिता अशोषीत् उष
दाहे उषांचकार उवोष औषीत् पुषपुष्टौ पोषति पोषिता अपोषीत् पुषु
मषुवषुहेसचने पर्षति पर्षात् मिहसेचने मेहति ढिढेलोपोदीर्घश्च ढेप
रेढस्यलोपः पूर्वस्यचान्तो दीर्घः मेढा अमिक्षदित्यत्र दहभस्मीकरणे देहिपद

चं॰ उ॰ ८

गधिष्य जिगेष्य जीयात् अजैषीत् स्वृ शब्दोपतापनयोः स्वरति सस्वरिथ
सस्वर्थ सस्वरिव सस्वरिम स्वर्य्यात् स्वरिता स्वर्त्ता स्वरिष्यति अस्वारीत्
अस्वारिष्टाम् अस्वार्षीत् अस्वारिष्टाम् लेष विलेखने चकर्ष चकर्षिथ
रागोऽसेरकृष्णाम दृशा सृज कृष मृश स्पृश तृप दृप सृपां अमेरा रागो भवति
कृषादीनांवा कष्टा कर्ष्टा षढोकः सेधातो षढोः कः कत्वम्भवति सेप
रे कर्क्ष्यति कर्क्ष्यति अकार्क्षीत् अकार्क्षीत् कृषस्पृशमृशतृपदृपशां वा
सिः हसघान्तात्सकः हान्तात्क्षान्तात्षान्तात्नान्तात्सुपधात् अनिटः स ८

गमत् मुचादेर्वोडः म्रुचु म्लुचु गतौ अम्रुचत् अम्रोचीत् अम्लुचत् अम्लो

कुचु बुचु १ चीत् २ ग्रुचु ग्लुचु चौर्ये अग्रुचत् अग्रोचीत् अग्लुचत् अग्लोचीत् ग्लु

ञ्चु गतौ अग्लुचत् अग्लुंचीत् ञिफला विशरणे तृफलाभजत्रपां किति

णादौ सेटि थपि चैत्वपूर्वे लोपौ फेलतुः फेलिथ लांतस्यात्र समीपाकारस्य

सेनित्यं वृद्धिः अफालीत् फल निष्पत्तौ फेलतुः अफालीत् २ चर गति

भक्षणयोः अचारीत् खल सञ्चये खलति अखालीत् फुल्ल विकसने

फुल्लति त्सर छद्मगतौ जि जये सन्परोक्षयोर्जेर्गिः जिगाय जिग्यतुः जिग्युः जि

त्सरति

सि॰ चं॰
उ॰ १६

परमै गमाछः गमयइषुणाछोऽविषये यमिष्व यवस्य यमिरमिनमातां से
कुसेरिटये स्यंगृहीतदृग्ध्रयंपसिष्टाम् एमपृच्छेत्वेशाद्वे नेमिष्व ननस्यञ्चनं
सीत ईट्सीट्ईसीट्ईसीयाम् ईसीति ईसीत गमॢ गतौ गच्छति गमां छः स्वरे गम
हनजनखनघसामुपधायालोपः क्ङिति स्वरे नतु ङे जगमतुः जगमुः जगमिथ
जगन्थ हन्तेः स्मेपः हन्तेऽरूदन्ताद्वुपरस्मैपदे इड् भवति गमेस्तुपे गमि
ष्यति लिस्पुषादेर्ङः लिलोधातोः पुषादेर्द्युतादेश्च ङः प्रत्ययः पेसेरपवादः अग

पणादिप्रत्ययांतः शब्दो धातुसंज्ञो भवति गोपायति गोपायांचकार जुगोप य
तः यस्मात्तस्मान्नपिलोपः गोपाय्यात् गुप्यात् गोपायिता गोपिता गोप्ता अ
गोपायीत् अगोपीत् अगोप्सीत् असात् अगोप्साम् एवं धूप संतापे तप संतापे
तेपिथ ततप्थ अताप्सीत् जप जल्प व्यक्तायां वाचि जेपिथ अट पट गतौ ऽक्रमु पा
दविक्षेपे भ्राशृभ्लाशृभ्रमु क्लमु क्रमु त्रसि त्रुटि लषां यो वा क्रमत्र्येष्वेषु चतुर्षु
क्रमेःपदेदीर्घोपिशिविवये क्राम्यति क्रामति स्केक्रमोरातिनेट अक्रमीत् यम उ

सि॰चं॰
३१५

चमति हम्मंतह्वणस्वसज्ञागम्येदित्तां सेटि होन वृद्धिः अचमीत् ष्ठिवु नि

रसने नामधातुष्वस्थष्ठि रूनां सत्वेन ष्ठीवति ष्ठिवेः पूर्वस्य ठस्य थो वा तिष्ठे

व ष्ठीव्यात् अष्ठेवीत् दृ चुदृ प्रेरणे चोदति अचोदीत् पर्व पूरणे पर्वति व

र्वै चर्व वैणे चर्वति कटे वर्षावरणयो अकटीत् जुरं हसि जुज्ञाव नानथ्यावेः

अनपि विषये उवर्णस्य वत्वेन जुजुवतुः अजावीत् गुपू रक्षणे आयः

गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्यः स्वार्थे आयः प्रत्ययो भवत्यनपि वा सधातुः

विद्धयिष्व विवेद्रष्व ये अनपियकारे परे एवं स्यात् स्वरस्य दीर्घः दीयात् अदे
धीत् तुम्प हिंसायाम् प्रातुम्पतेः सुट्‌गविकर्तरि प्रस्तुम्पति गो अट्‌द्वित्वमव
धानेपि सुट् प्रतुस्तुम्प प्रास्तुम्पीत् ओणृ अपनयने ओणांचकार शोणृ वर्णग
त्योः श्रोणृ वनषनसम्भक्तौ सषाण सेनतुः सेनुः जनसनखनामात्वं
हे अनिटि क्ङिति झसे हे च पादादौ क्ङिति वा सायात् सन्यात् चमु छमु जमु
झमु अमु तिमु अदने ष्ठिवु क्लमु आचमां दीर्घो पि चौ क्रामति आङः क्रमु चमति वि

कषितीतथा ८ तपिं तिपिं चापिमप्यावपिं स्वपिं ह्लिपिं लुपिं तृप्यति दृप्यतीस
पिं स्वरेण नीचेन शपिं छुपिं क्षिपिं प्रतीहि पांतान् पठितांस्त्रयोदश ९ अदिं
हदिं स्कंदिं भिदिं छिदिं क्षुदिं शदिं सदिं स्विद्यति पद्यती खिदिं तुदिं नुदिं
विद्यनैविंतकावपिप्रतीहि दांतान् दशपञ्चचानिटः १० पचिं वचिं विचिं विचिं रि
चिं रंजिं पृच्छतीन् निजिं सिचिं मुचिं भजिं भंजिं भ्रस्जतीन् त्यजिं यजिं यु
जिं रुजिं रंजिं संजिं मज्जतीन् भुजिं स्वजिं सृजिं विजिं विजीं विञ्जनिटस्वरान् ११ वेत्ता
अञ्जिता अवेभति अवेभतः अवेभीतः अजीत द्वितीये त्रितीय त्रितीयवत्ः

गमिस्तु षष्ठः प्रतिषेधवाचिना ॥ दिहिं दुहिं मेहति रोहती वहिं नहिंस्तु षष्ठो द
हतिस्तथा लिहिः इमेऽनिटोऽष्टौ विहमुक्तसंशयाः गणेषु हान्तान्प्रविभज्य की
र्तिताः ॥ दिशिं दृशिं दंशिमथो मृशिं स्पृशिं रिशिं रुशिं क्रोशतिमष्टमं विशिं
लिशिं च शान्ताननिटः पुराणगाः पठंति पाठेषु दशैव नेतरान् ॥ रुधिः सराधि
युधि बंधि साधयः क्रुधिक्षुधी शुध्यति बुध्यती व्यधिः इमे तु धांता दश चा
निटो मतास्ततः परं सिध्यतिरेव नेतरे ॥ शिषिं पिषिं शुष्यति पुष्यति त्विषिं वि
श्लिषिं तुष्यति दुष्यती द्विषिं इमान्दशैवोपदिशंत्यनिड्विधौ गणेषु षांतान्कृषि

सि.चं.
३.९३

नैकस्वरादनुदात्तात् आद्योच्चारणेऽनुदात्तादेकस्वराद्धातोः परस्य वलादेरिण्न स्या
न्निरस्वरान्तो भवतीति दृष्टान्तानिमांस्तु सेटः प्रवदन्ति तद्विदः अदन्तमृदन्तमृ
ताञ्च वृङ् वृञौ श्विडीङिवर्णेष्वथ शीङ् श्रिञावपि १ गणस्थमूदन्तमुताञ्च
रुस्नुवौ क्षुवं तथोर्णोतिमथो युणुक्ष्णवः इति स्वरान्तान्निपुणैः समुच्चिता स्ततो हलं
तानपि सन्निबोधत २ शकिस्तु कान्तेष्वनिडेक इष्यते घसिश्च सान्तेषु वसिः प्रसा
रणी रभिश्च भान्तेष्वथ मैथुने यभिस्ततस्तृतीयो लभिरेव नेतरे ३ यमिर्यमान्ते
ष्वनिडेक इष्यते रमिर्दिवादावपि पठ्यते मनिः नमिश्चतुर्थो हनिरेव पञ्चमो

नैत्वपक्षेलोमो ववजतुः ऋवाजीत् वृजगोतो वरिवृजेमोःसोनित्यंवधेः
ऋव्राजीत् ऋजगतोदेषणोव ऋजेरववतुर्षुवीवसादोवा विवाय वुधा
तोःविकरणस्यनेोधातोश्चवरणेोवरणयोरियुवोभवतःस्वरपरे ऋनेक
स्वरस्यासंयोगपूर्वेस्यतुयो उवर्णातेषुहुन्वोरेवापि विव्यतुः वेटपपः
स्वरांतादततस्थतादेोनित्यानिट स्यपोवेट् विवयिप्य विवेय्य ऋजिप्य वि
वप्पुः विव विवाय विवय विव्यिव विव्यिम ऋजिव ऋजिम वीयात्

नसामर्थ्यात्सम्भ्वादेशः इदंशब्द्व इन्धात् णिदिकुत्सायाम् श्रीणाद
ति गीनिर् उरवगतो ऊरवौत अत्रसर्वेणौस्वेर स्त्रैस्वसौणौवर्णियोरि
युवौ उवौरवे ऊरवतुः ऊरवुः उवौरिवथ ऊरवौत् श्रीरिवषाम् श्र
वृगतिप्रजनयोः श्रानश्च अस्यात प्रजायांतु असद्यात श्राद्धिश्रा
पाम श्रीर्लिनुगवालिटि श्राञ्छ श्रानाञ्छ हुश्चिकेटिसे यवौर्वि
हसे हृदिति जुहृञ्छ वजगतौ पासदद्वादिगुणभूतानां कारणं
गुणोभवतीतिप्रद्धेनाम्
तेजातोऽकारोयस्मिन्सः १

गादेः स्वरादेर्धातोर्द्वितीयोऽट् भवति द्वित्वादौ परे अड्डू लोटि ऐंदत ।
कासादिप्रत्ययादाम् कृञस्तु परः कास आस दय अय गुरुनाम्ना
दि अनेकस्वरेभ्यो णवादौ परे आम्प्रत्ययो भवति स च कृञस्तु परः प्र
योक्तव्यः विदद्दरिद्राजागृउषां वा रः पूर्वस्य ऋकारस्याकारः धा
तोर्नामिनः नाम्यंतस्याद्यन्तस्य च धातोर्वृद्धिर्ञ्णिति परे इन्दांचकार
इन्दांचक्रतुः इन्दांचकर्थ इन्दामास इन्दामासतुः इन्दामासुः वेव

सि॰कौ॰
३.११

अर्दति अर्द्दत अर्द्दतु अर्द्दत भिद्यैवश्नाते ज्ञाभ्योण्णांये नुगाशाम् अश्नो
तेः ऋकारादेः संयोगांतनाकारादेश्च पूर्वस्य नुगागमो भवति णित्ये आ
नर्द्द आनर्द्दतुः आनर्दुः अर्दीत् अर्दिता अर्दिष्यति आर्दिष्यत् आ
र्दीत् अतसातत्यगमने अतति ष स्वादृभद्रणे अखादीत् अतिश्च
प्रवन्धने श्रवंद टणदिसमृद्धौ ननंद चदिआह्लादने दीप्तौ च ज्ञ
वेदीत् कुंथ शुद्धौ शुशुन्थ अशुथीत् इदि परमैश्वर्ये इन्दति स्व

११

ति गद्योच्चारणे किम् प्रनिचखान अन्यत्र किम् प्रणिगदति अगादी
त् अगदीत् रद विलेखने रराद लोपः पचो वा कित्येव वास्य पचादी
नामेदपादीनाम् अवेस्यलोभवत्य कारस्यैवैकहलमध्यस्थस्य च ए
कारः किति णादौ सेटि थपि च रेदतुः रेदिथ णद अव्यक्ते शब्दे अणो
स्मः स्वः नदति नेदतुः नदतुः अनदत् प्रणिनदति ननाद नेदिथ
नदिष्यति अनदिष्यत् अनादीत् अनदीत् अर्द गतौ याचने च

सि.चं.
३.१

ते चखाद चखद णोनः षे से शीतिणात्वात्स्तउधायाध्यैः अखादी
ते अतोहसादेर्लिघोर्वावृद्धिः हेटि सेषे अखदीत् गदव्यक्तायांवा
चि प्रादिस्थान्निमित्तान्नेर्नस्यणो गद नद पत पद घुमिद्व धाप्योमाङ्
मेङ्स्यति हन्ति याति वाति द्राति प्साति वपति वहति शाम्यति
चिनोति देग्धिषु अन्यत्राकखादावषान्ते अग्रादेर्णोवा अप्रक
खादाविति किं प्रनिकरोति प्रनिखादति अखान्तेति किं प्रनिपुष्य

१

यतिधूञ्जोंकिढसोढः ।गिरेतिस्मिरः सिषेधिथ नषोढः झभांताद्धा
तोः परयोस्तकारथकारयोर्धकारो भवति दधाते॰ झभेजबाः सि
षेद्ध सेधिता सेद्धा असेधीत् अनिटोनामिवतः अवतोनामिव
तोऽनिटोधातोः पेपरे सो वृद्धिः असैत्सीत् झसात् झसादुत्तरस्य
सेर्लोपो भवति झसे असैद्धां असैत्सुः खद स्थैर्ये हिंसायाञ्च अत
उपधायाः धातोरुपधाया अतो वृद्धिर्ञ्णिति च खादः एवं तमेवापि

सि·चं·
७·५

प्रादेःपरेषांस्तादीनांनमादीनांच धातूनांसकारनकारयोःषकारण
कारौभवतः षत्वणत्वनिमित्तेसति निषेधति गतःषिस्ससेधतेर्नै
षः गङ्गांविसेधति अप्रदीर्घत्वचधातोर्निषिधन्यषेधत निषिषेधयि
धातुसेधिष्यति ऊसेधीनेट् षिधूशास्त्रेमाङ्गल्येच उदितोवा
उदितोधातोःपरस्यवसादेरनवेट्वा स्वरति स्वरीत सूयति षूञ्
रध णश तृप दृप द्रुह मुह स्नुह ष्णिहंच स्वरति स्वरीति स्व

रुक्तार्थस्याच्युतेर्दृ ऋसंयोगान्न ऋदन्तात्संयोगान्ताद्धातोः परे
णादिरक्ति न मंथ मंथतुः मथ्यात् कुंथि पुंथि लुंथि मुंथि हिंसासं
क्लेशनयोः इदितो नुम् इदितो धातोर्नुमागमो भवति कुंथति कुहो
श्चुः पूर्वस्य कवर्गहकारयोश्चुत्वं भवति हस्य वर्गचतुर्थः चकुंथ
इदितो न लोपो न कुंथ्यात् विधु गत्यां जौ रेफसः षः धात्वादयोः षका
रणकारयोः सकारनकारौ भवतः सेधति शादेश्चतपात्तोस्तुनमो

सि॰ चं॰
७॰२

च[2]
इटि गुचेत्तीतद् गुच्चेतिष्टाम स्याविदः सेराते विदस्थपरस्मानउस्मा
ति न गुचेँथुः च्युतिनासैने दूरनुवन्धइरितोवेतिविशेषणार्थः च्योनतिधचु
च्योत चुच्युततुः चुच्योतिथ इरितोवा इति तो धातोर्वाङ्प्रत्ययोभव
तिपेसेरपवादः अच्युतत अच्योतीत श्च्युतिर क्षरणे श्च्योततिश्चशस
रुवणाः पूर्वस्यशासाम्यराः खवणाःशिष्यंतेनशासाः चुश्च्योत श्च्युत्यात श्च्यो
तिता अश्च्योतीत यकाररहितोप्ययम श्च्योतति मन्थविलोडने मन्थति
नोलोपः धातोर्हिसंतस्योपधा भूतस्यनकारस्यलोपोभवति किङितिच ८

विष्यत अभविष्येताम् अभविष्यन्त अभविष्यथाः अभविष्येथाम् अभविष्यध्वम्
अभविष्ये अभविष्यावहि अभविष्यामहि अभविष्ट अभविषाताम् अ
तोऽंतो दनतः आतोऽंतो द्रवत्य कारादुत्तरस्य न अभविषत अभविष्ठाः अभविषाथाम्
ध्वे से लोपः अभविढ्ढुम् अभविध्वम् अभविषि अभविष्वहि अभविष्महि
चिनोमन्त्याने उपधाया लघोः धातोरुपधाया लघोर्नामिनो गुणः स्यात् चेत
नि ७ पूर्वस्य हसादिः शेषः पूर्वस्यादिर्हसः शिष्यतेऽन्ये हसा लुप्यन्ते चिचे
त चिचितनुः सेः सिशब्दात्परयोर्दिसियोरीट् २८ ईटि २८: परस्मैसैलोप

सि॰ चं॰
३७

ध्वम्लुङ्लिटान्धस्य ढः सेटो हला ह्वा वभविढ्वं वभविध्वे वभविढ्वेव
भविमहे भविषीष्ट भविषीयास्तां भविषीरन् भविषीष्ठाः भविषी
यास्थाम् भविषीढ्वम् भविषीध्वम् भविषीय भविषिवहि भविषिम
हि भविता भवितारौ भवितारः भवितासे भवितासाथे भविताध्वे भवि
ताहे भवितास्वहे भवितास्महे भविष्यते भविष्येते भविष्यन्ते भवि
ष्यसे भविष्येथे भविष्यध्वे भविष्ये भविष्यावहे भविष्यामहे अ

७

भवेथे भवध्वे भवे भवावहे भवामहे ॥
पं६ः अतःपरस्मात्मनोपदस्यातङ् ६ भवति भवते भवेते भवन्ते भवसे भ भवेत॰
वेयाताम् भवेरन् भवेथाः भवेयाथाम् भवेध्वम् भवेय भवेवहि भवे
महि भवताम् भवेताम् भवन्ताम् भवस्व भवेथाम् भवध्वम् भवै भवा
वहै भवामहै अभवत अभवेताम् अभवन्त अभवथाः अभवेथाम्
अभवध्वम् अभवे अभावावहि अभवामहि बभूवे बभूवाते बभूविरे
बभूविषे बभूवाथे नामिनोऽचतुर्णां न्योठः नाम्नताहात्तोः पेरवाली

सि॰ चं॰
३६

ते काले सिश्च लोपो भवति दिवादिषु परतः एषां संज्ञा लुङ् दादेः वेपरे ऽ
पिदाधास्थाङ्गणभू पिबतिभ्यः परस्य सेर्लोपो भवति घ्राशाछासाधेटां वा
भुवः सिलोपे ऽयङ् लुङि गुणो न अभूत् अभूताम् भुवः सिलोपे स्व
रे वुक् अभूवन् अभूः अभूतम् अभूत अभूवम् अभूव अभूम ।
अभूत् इति माङि सिरेव स्यात् हिते दिवादि वीमेटः माङि योगे ऽडाटो लो
पः मा भवान् भूत् मा स्म भूत् मा स्म भवत् भूप्राप्तावात्वान् स्मादा

६

भविष्यन्ति भविष्यसि भविष्यथः भविष्यथ भविष्यामि भविष्यावः
भविष्यामः कल्किर्धर्मपालको भविष्यति लृङ् क्रियातिक्रमे क्रियाऽति
क्रमे कुतश्चिद्दनिष्पत्तौ सत्यां लृङ् प्रत्ययो भवति दिवादिभ्यः परतः एषा संज्ञा
लृङ् यदि सुवृष्टिः सुराज्यं चाभविष्यत् तदा सुभिक्षमभविष्यत् अभवि
ष्यतां अभविष्यताम् अभविष्यन् अभविष्यः अभविष्यतम् अभवि
ष्यत अभविष्यम् अभविष्याव अभविष्याम भू सत्तायां धातोर्लता

सि॰ चं॰
३.५

तास्थ तास्मि तास्वस् तास्मस् ता तारौ तारस् तासे तासाथे ताध्वे ता
हे तास्वहे तास्महे स्थो भाविन्यर्थे तादादयः एषां संज्ञा लुट् सिसता
तासिस्यपामिट् भविता भवितारौ भवितारः भवितासि भवितास्थः
भवितास्थ भवितास्मि भवितास्वः भवितास्मः स्थो भविता राजकुमा
रः कुमारस्य तादौ भविष्यतिस्यप् धातोर्भविष्यतिकाले स्यप्रत्ययो
भवतीति वाच्यश्चाद्याःसुपरान्तः एषां संज्ञा लृट् भविष्यति भविष्यतः

वभूव वभूव वभूविव वभूविम वलिर्वलवान् वभूव श्राशीर्लिङि

यात् यास्ताम् यासुः यास् यास्तं यास्त यासं यास्व यास्म सीट् सीया

स्ताम् सीरन् सीष्ठाः सीयास्थां सीध्वम् सीय सीवहि सीमहि धा

तो राशिर्षिधीयादस्य: एधोसन्नोलिङ् श्राशीर्यीदादेवं कित भूयात् भू

यास्ताम् भूयासुः भूयाः भूयास्तम् भूयास्त भूयासम् भूयास्व भू

यास्म सः श्रीमान् भूयात् स्वस्तेन ता तारौ तारः तासि तास्थस

वति णादिः कित ञ्णिणादिः कित ञ्णाञ्णोणिदौ पूर्वस्याकारस्यभृद्धार ।
स्यचाकारेणादौ ह्रस्वः पूर्वसंवन्धिनोदीर्घस्यह्रस्वः ऊभानांजवचपाः
पूर्वस्यऊभानांजवाश्चपाः स्युः ऊठघधभानां डडदगवाः खफछठथानां
चटतकपाः भुवोवुक् भवोवुगागमोभवति णादौस्वरे बभूव बभू
वतुः बभूवुः ञ्णोदणादिः ह्रह्मभवद्भुह्नुश्रुस्तुक्रेभ्यः परस्यवसा ।
देर्णादेरिणनभवत्यन्यस्मात्तुभवतीतिनियमादिट् बभूविथवभूवथुः

नास्यद्यतनोयस्मिन्नतीतेकालेतत्रादिवादयः एषांसंज्ञालङ् इति

मीनामिकारउच्चारणार्थः दिवादावट् धातोः अभवत् अभवताम्

अभवन् अभवः अभवतम् अभवत अभवम् अभवाव अभवाम ऐ

अभवत्त्वस्सुवः परोक्षे णप् अतुस् उस् थप् अथुस् अ णप् व म एअते

इरे से आथे ध्वे ए वहे महे धातोः परोक्षेऽतीतेकालेणवादयःप्रत्य

याः एषांसंज्ञालिट् द्विश्च उक्तार्थेणवादियोगेधातोर्द्विवचनम् सस्व

रादिर्द्विरुक्तिः अनेकस्वरस्यधातोः सस्वरआद्योऽवयवोद्विरुक्तोद्विर्भव

सि. चं.
उ. २

ङकारो गुणवृत्तिवेधार्थः

तेषं तत्तवनुवादयः एषां संज्ञा लोट् तुह्योस्तातङाशिषि वा भवतु भवता-
त् भवताम् भवन्तु अतः अतः परस्य हेर्लुक् भव भवतात् भवतम्
भवत भवानि भवाव भवाम अध्यापनायोद्यतो भवतोम्य आयुष्मा-
न् भवतु भवान् अनद्यतनेऽतीते ह्यिप् ताम् अन् सिप् तम् त व म तन्त्रा अमिप्
ताम् अन् थास् आथाम् ध्वम् इ वहि महि अतीताया रात्रेर्यामद्वयाद्
वोगणावदागामिन्याः प्रथमयामद्वयम् दिवसः सकलः सोऽद्यतनः

२

एषांसन्ध्यालिङ् या अतः परो यासुट् स्यात् भवेत् भवेताम् पुसदट् अतः
परस्य पुस उडागमः स्यात् भवेयुः भवेः भवेतम् भवेत यामियम् अतः प
रो यामियम् भवति भवेयम् भवेव भवेम प्रियो गुरुः सुसूत्रकोमलवे
त् भवेदस्मै वेदविद्युस्मरणत्वात् आशीःप्रेरणयोः तुप् ताम् अन्तु हि तं
त ३ तु नि १ आव १ आम १ तां आतां अन्ताम स्व आथाम ध्वम् ऐप् आ
वहै प आमहै प आशा प्रार्थनमाशीः परस्मैपदे शं भवने वा प्रेरणे प्रव

सा॰ चं॰
३२

वृद्धिः
क्ङित्यपुसि क्ङिति ङिति च गुणो न द्विर्वचने हेतुके तु सि स्यात् इति तसि
गुणप्राप्तौ अप्रमितो गुणः भवतः ओहे अतो लोपो भवत्यकारे एकौ च भवन्ति
भवसि भवथः भवथ मिरवमयोः परतोर त आत्वं स्यात् भवामि भवावः भवा
मः स भवति त्वं भवसि अहं भवामि युगपत्प्राप्तौ परः स च त्वं च भवथः अहं
च त्वं च भवावः अहं च त्वं च स च भवामः विधिसंभावनयोः यात् याताम् यु
स् यास् यातं यात याम याव याम इत ईयातां इरन् ईथाः ईयाथाम् ईध्वम् ह्र२
ईय ईवहि ईमहि विधिः कर्तव्योपदेशः संभावनं कल्पनं तत्र यादादयः

२

द्विभिर्भिगैः स्युः त्यादयोः नाम्नि प्रयुज्यमाने वा द प्रयुज्यमाने प्रथमः
युष्मदि मध्यमः अस्मद्युत्तमः कर्तरि पञ्चवादीन् भू सत्तायाम्
वर्तमाने तिप् तस् अन्ति सिप् थस् थ मिप् वस् मस् ते आते अन्ते
ते से आथे ध्वे ए वहे महे वर्तमानार्थे क्रियावृत्तेर्धातोस्तिवादयः प्र
त्ययाः स्युः एषां संज्ञा लट् अपकर्तरि कर्तर्यर्थे शप्तिवादिचतुर्षु दि
ष्वर्थेषु परतो धातोरस्यान्तर गुणः नाम्यन्तस्य धातोर्गुणः भव
ति अपित्तादि ङित् पकारेतन्तादिकं च विना अन्यः प्रत्ययो ङित् वत्स्यात्

अवतत् अवर्तिष्ट वधुवद्धे वर्धते अधुवादकुत्साघाम् शार्धते
स्यन्दूप्रस्रवणे स्यन्दे स्यन्त्स्यति स्यन्दिष्यते स्यन्त्स्यते अस्यदत्
अस्यन्दिष्ट अस्यन्त क्रपःसामर्थ्ये क्रपोरोलः क्रपोरेफस्यलः अका
रस्यल्टकारः कल्पते चक्लृपे कल्पिषीष्ट क्लिप्सीष्टः क्लृप्सीष्ट क्लृपेत्ता
दौपंवाषेऽनिट्त्वञ्च कल्प्ता कल्पिता कल्स्यति कल्पिष्यते कल्प्स्य
ते अक्लृपत् अकल्पिष्ट अक्लृप्त एते द्युतादयो वृतादयश्च व्यथदुः
खभयचलनयोः व्यथते वव्यथे व्यथोऽगाद्दौ एवंस्यसम्प्रसारणाम् विव्यथे अ

अजविष्ट जुङ् गतौ जवते जुजुवे रमु क्रीडायाम् रमते व्याङ्परि
भ्योरमःपरं विरमति रेमे व्यरंसीत् अरंस्त लोकृ दर्शने लुलोके
अलोकिष्ट श्लोकृ संघाते शुश्लोके अश्लोकिष्ट शकि शंकायाम् शशंके अशंकिष्ट
अकि लक्षणे अङ्कते आनङ्के टीकृ टिकृ टौकृ त्रौकृ तिकृ रघि गतौ
लघि भोजननिवृत्तौ च टीकते टेकते ढौकते त्रौकते तेकते डुढौके
अत्रौकिष्ट रघते अरघिष्ट लंघते बाधृ विलोडने बबाधे अबा
धिष्ट नाधृ नाथृ याञ्चोपतापैश्वर्याशीःषु नाथ आशिष्येवात्मने

पदम् नाधते अनमत्र नाधति ननाध ननाधे अनाधिष्ट दधधारणे दे
धे अददिष्ट स्कुदि आप्रवणे उद्धरणे च चुस्कुन्दे अस्कुन्दिष्ट वदि
अभिवादनस्तुत्योः ववन्दे अवन्दिष्ट भदि कल्याणे सुखे च अभन्दिष्ट
मदि स्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु ममन्दिषे स्पदि किंचिच्चल
ने पस्पन्दिषे मुद हर्षे मुमुदिषे ददाने ददते ष्वतीष्वष्वदे षेने जि
त्वरा संभ्रमे त्वरते अत्वरिष्ट षह मर्षणे सेहे सहिता सहितव्हे
रोदवणी सठलोपे सति सोढा असहिष्ट गाहृ विलोडने जगाहे

षे जघाढे जगाहिढ्वे जगाहिध्वे जघाढ्वे गाहिषीष्ट घाक्षीष्ट गाहिता
गाढा गाहिष्यते घाक्ष्यते अगाहिष्यत अघाक्ष्यत अगाहिष्ट अगाढ
अघाक्षाताम् गर्ह ग्लह कुत्सायाम् जगर्हिषे जघर्क्षे जघर्ढ्वे घर्क्षीष्ट गर्हिता
गर्ढा गर्हिष्यते घर्क्ष्यते अगर्हिष्यत अघर्क्ष्यत अगर्हिष्ट अघर्ढ
ते अभितस्येकोऽन्त्यलोपः स्वरे अघर्क्षाताम् अघर्क्षन्त इत्यादिक्रियारूपाः
राजृ दीप्तौ रराजे रेजतुः रेजुः रराजुः अराजीत् अराजिष्ट खन
खनने चखान चख्नतुः चखे खायात् खन्यात् अखानीत् अख

निश हृञ्हरणे जहर्ष जह्रे ह्रियात् उः ऋवर्णस्यास्ति स्कोरनिटो
नैगुणः हृषीष्ट हर्ता अहार्षीत् अहृत दानग्रहेजेवे दीदांसति दीदां
सांचकार शान तेजने शीशांसति शीशांसांचकार गुहू संवरणे गु
हे रूपधाया ऊः अजादौ गुणे हलौ स्वरे परे गूहति गूहते जुगूह जुगूहतुः जुगू
हिथ जुगोढ जुगुहिव जुघुह्वे जुगूहिढ्वे जुगूहिध्वे जुघुढ्वे गुहि
षीष्ट घुक्षीष्ट गूहिता गोढा गूहिष्यति घोक्ष्यति अगूहिष्यत् अघ
क्ष्यत् द् दिहदुहलिहगुहाम्वः स्कोलुग्वा वकारतवर्गयोरा ति

चं.
उ. ३०

अगूढ अघुक्षत अघुक्षाताम् अघुक्षन्त अगूढाः अघुक्षथाः अघुक्षा
थाम् अघूढ्वं अघुक्षध्वं अघुक्षि अघुक्षावहि अगुह्वहि अघुक्षा
महि भज सेवायाम् भेजिथ बभक्थ भेजे भक्षीष्ट अभाक्षीत् अ
भक्त श्रिञ् सेवायाम् शिश्रियतुः शिश्रिये श्रीयात् श्र
यिषीष्ट अशिश्रियत् त्विष दीप्तौ त्वेषति तित्विषे त्वेष्टा:
कः से त्विक्षीष्ट अत्विक्षत अत्विक्षाताम् स्पश बाधनस्प
र्शनयोः स्पशति पस्पशे अस्पाशीत् लष कान्तौ लष्य ३०

त्ति रुबति लेबे रञ्ज रागे रजति रराञ्जिथ ररङ्क्थ रज्या
त्तद् रङ्क्षीरुप्रराङ्क्षीत् अरङ्क्त भृञ् भरणे भरति बभा
र बभर्थ बभृव बभूम बभ्रे बभृढ्वे धृञ् धारणे धरति ध
रते दधर्थ दध्रिढ्वे दध्रिध्वे यादादौपे ध्रियात्तद्धृश्रधा
र्षीत् अधृत्त णीञ् प्रापणे नयति निनयिथ निनेथ नेता
नेष्यति अनैषीत्तद् अनेष्ट याचृ याञ्चायाम् याचतिया
चते ययाच ययाचे अयाचिष्ट अयाचीत् यज्ञ देवपूजा

संगतिकरणदानेषु इयाज इयजिथ इयष्ठ ईजे यक्षीष्ट ययाक्षीत् अ
यष्ट डुवप् बीजसन्ताने उवपिथ उवप्थ ऊपे उप्यात् वप्सीष्ट अवा
प्सीत् अवप्त वह प्रापणे उवहिथ उवोढ ऊहे उह्यात् वक्षीष्ट वोढा
अवाक्षीत् अवोढाम् अवोढ अवक्षाताम् वेञ् तन्तुसन्ताने वेञो
णादौ न सम्प्रसारणम् ववौ ववे वेञो वयणादेशो वा उवाय ग्रहं
क्ङिति च ग्रहि ज्या वयि व्यधि वष्टि विचति वृश्चति पृच्छति भृज्जती
नां संप्रसारणं क्ङिति वयो यस्य किति नेत्वम् ऊयतुः ऊयुः उवयिथ

वयोयस्यकितिलिटिवोवा ऊवतुः ऊवे ऊयात् वासीष्ट अवासीत् अ
वास्त व्येञ्संवरणे व्येञोलिटिनात्वम् विव्याय विव्यतुः विव्ययिथ
विव्ये वीयात् व्यासीष्ट अव्यासीत् अव्यास्त ह्वेञ्स्पर्धायांशब्देच
ह्वेञकास्यह्वयतेः सम्प्रसारणम् जुहाव जुहुविथ जुहोथ हूयात्
ह्वासीष्ट लिपिसिचिह्वयतीनांङोलुङिवाति अह्वातानपि अह्वत्
अह्वताम् अह्वत अह्वास्त डुपचषपाके पेचिथ पपक्थ पेचे अप
क्षीत् अपक्त षचसमवाये सेचे असाचीत् असचीत् शपक्रो

क्रोशे शोचे शशाशे अशाशीत् द् अशाम हिक्क अव्यक्ते शब्दे जि
हिक्के अहिक्कीत् अञ्चु गतौ याचने च आनञ्च आनञ्चे आञ्चीत्
द् रेटृ परिभाषणे रिरेटे अरेटीत् द् चते चदे याचने चेते अच
तीत् द् चेदे अचदीत् द् प्रोथृ पर्याप्तौ पुप्रोथे अप्रोथीत् द्
मिदृ मेदृ मेधा हिंसनयोः मिमिदे अमेदीत् द् मेधृ संगमे च
मिमेधे अमेधीत् द् णिदृ णेदृ कुत्सा सन्निकर्षयोः निनिदे निनेदे शृधु मृ
धु उन्दने शशृधे अशर्धीत् द् ममृधे अमर्धीत् द् बुधिर् बो

धते बोधति बोधते अबोधीत् ८ अबुधत् अबोधिष्ट उबुन्दिर् नि
शाने बुबुन्दे अबुदत् अबुन्दीत् ८ अबुन्दिष्ट वेणृ गतिज्ञानचि
न्तानिशामनवादित्रग्रहणेषु वेणति वेणते विवेणे अवेणीत् ८
नाक्तोप्ययमवेनति चीवृ आदानसंवरणयोः चिचीवे अचीवीत् ८ चा
यृ ञानिशामनयोः चचाये अचायीत् व्ययगतौ वव्यये अव्ययीत् दा
श्दाने अदाशीत् ८ भेषृ भ्रेषृ गतौ भ्रेषभयेच विभ्रेषे अभ्रेषी
त् विभ्लेषे अभ्लेषीत् असगतिदीप्त्यादानेषु आस आसतुः आस

चं. उ.
३२

आसीत् अयंयानोपि चषभक्षणे चेषे अचैषीत् अचविष्ट ह
षहिंसायाम् हृषति हृषते च हृष अहृषीत् अहृषीत् अथ
आदानसंवरणयोः जऊषे अऊषीत् ह्लद अव्दत्त्रदने च ह्लदे अ
ह्लदीत् दासृ दाने ददासे माहृ माने ममाहिषे ममाहे माहिता मा
हा माहिष्यति माह्स्यति अमाहीत् अमाहीत् इत्युभयपदिप्रक्रिया ॥
ऋत जुगुप्सायां च ऋतेरीयङ् स्वार्थे अनपि तु वा ऋतीयते ऋती
येत ऋतीयाताम् ऋतीयत ऋतीयांचक्रे आनर्त ऋत्यात् ऋ

तीयिषीष्ट अर्तिता ऋतीयिता ऋतीयिष्यते अर्तिष्यति आर्तीत्
आर्तीयिष्ट इति भ्वादिगणः ॥ ० ॥ अद भक्षणे अदादेर्लुक् अपः
अत्ति अत्तः अदन्ति अद्यात् अत्तु अत्तात् ऊसाद्धिः ऊसाउ
कारात्तुपरस्य हेर्धिः अद्धि अत्तात् अदोदिस्योरट् आदत् आदः
सिस्योरदे घस्लृ लिटि तु वा जघास जक्षतुः जघसिथ आद आ
दतुः आदिथ अघसत् प्सा भक्षणे प्साति प्सायात् प्सातुः प्सा
हि प्सातात् अदन्ताद्विषोऽन उस वा लङ् अप्सुः अप्सान् १ सौ १

स्तिप पस्ताय स्येयात् स्तायात् अस्तासीत् मा माने माति ममुः
ममान् ममौ मेयात् अमासीत् या प्रापणे याति ययौ अयासी
त् वा गतिगन्धनयोः वाति रा दाने राति ला आदानग्रहणयोः
लाति ललौ अलासीत् द्रा कुत्सायां गतौ च द्राति दद्रौ द्रेया
त् द्रायात् अद्रासीत् श्रा पाके श्राति शश्रौ श्रेयात् श्रायात्
अश्रासीत् दाप् लवने दाति ददौ दायात् अदासीत् ख्या प्रकथ

ने चख्यौ ख्यायात् अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् लुङि सेरपवादः
अख्यत् पा रक्षणे पाति पपौ पायात् अपासीत् भा दीप्तौ भाति
बभौ अभासीत् स्ना शौचे स्नाति सस्नौ स्नेयात् स्नायात् अ
स्नासीत् वश कान्तौ वष्टि उष्टः उशन्ति वक्षि उष्ठः उष्ठ वश्मि
उश्वः उश्मः उश्यात् वष्टु उष्टात् उड्ढि उष्टात् उष्टम् उष्ट व
शानि दिस्योर्हसात्रात् हलात्परयोर्दिसिपोर्लोपः अवट् ड्
औशाम् औशात् अवट्ड् औष्टम् औष्ट अवशाम् औश्व औश्म उश्या

त ऊशतुः उवशिथ उश्यात् वशिता अवाशीत् अवशीत् हन
हिंसागत्योः हन्ति लोपश्चानुदात्ततनाम् अनुदात्तानामजमाना
नान्तनादीनाञ्च अमस्यलोपो भवति झसेक्ङिति हकारेच हतः घ्न
न्ति हन्यात् हन्तु हतात् हताम् घ्नन्तु जहि एधि शाधि हन्तेर्जः हेर
सेरेधिः शासेः शाधि निपात्यते हि विषये जहि हतात् हतं हत
हनानि अहन् अहतां अघ्न जघान जघ्नतुः जघ्नुः एकाचउनो
हस्य घः जघनिथ जघन्थ हनो लुङ् लिङो वधः क्ष्राति लुङि वा

वध्यात् हन्ता हनिष्यति जनिवध्योर्नवृद्धिः अवधीत् युमिश्र
ऽमिश्रणे च उऔरौ ऊकारस्याद्धिकृत्संस्यैकारेऽवादेशो यितितित्सि यौ
ति युतः युवन्ति यौषि यौमि युयात् यौतु युहि युतात् अ
यौत् अयौः युयाव युयविथ यूयात् यविता अयावीत्
तुगतिवृद्धिहिंसासु तुरुस्तुभ्यो हलादीनांवा च तुणीमीतुट् तौ
ति तवीति तुतः तुवीतः तुवन्ति तौषि तुथः तुथ तवीथ तौमि तवी
मि तुयात् तुवीयात् तौतु तवीतु तुतात् तुवीतात् तुतां तुवीतां

तुहि तुवीहि अतौत् अतवीत् तुताव तोता तोष्यति अतौषीत् ॥ रु शब्दे रौति रवीति रुतः रुवीतः रुरविथ अरावीत् ॥ णु स्तु
तौ नौति नवीति नुनविथ अनावीत् ॥ क्ष्णु तेजने क्ष्णौति चुक्ष्ण
विथ अक्ष्णावीत् ॥ ष्णु प्रस्रवणे स्नौति सुस्नविथ अस्नावीत् ॥ द्यु
अभिगमने द्यौति दुद्यविथ दुद्योथ अद्यौषीत् ॥ षु प्रसवैश्वर्य
योः सौति सूयात् सौतु असौत् सुषविथ सुषोथ असौषीत्

कुशब्दे कौति चुकविथ चुकोथ अकौषीत् वीइगतिव्याप्तिप्रजन
कान्त्यसनखादनेषु वेति वीतः वियन्ति वेषि वेतु वीतात् वीहि वी
तात् अवेत् अवियन् विवयिथ विवेथ अवैषीत् एति इतः इय
न्ति इयात् एतु ऐत् अयाञ्चकार एता ऐषीत् इणगतौ एति
इतः इणः क्ङितिस्वेरयः यन्ति एषि इयात् एतु इतात् इतां यन्तु
इहि अयानि ऐत् ऐताम् आयन् ऐः ऐतं ऐत आयम् ऐव ऐम इया
य इणः किति णादौ एवेस्य दीर्घः इयतुः इययिथ इयेथ इयथुः इ

सि. कौ.
उ. ३८

यातएता इणः सिलोपेगा अगात् इक स्मरणे इङिकावध्युपस
गीतोनव्यभिचरतः अध्येति अधीतः अधियन्ति इणवद्दिकः वि
द ज्ञाने वेत्ति वित्तः विदन्ति वेत्सि वित्थः वित्थ वेद्मि विद्वः विद्मः
विदोनवानोत्यादीनांणलादिवी विदः परेषांत्यादीनांनवानांणला
दयोवावेद विदतुः विदुः वेत्थ विदथुः विद वेद विद्व विद्म
विद्यात् वेत्तु विद्धि वेत्तै लोटोगुणाभावः करोत्यनुप्रयोगश्चवा
तन्नादेरूप विदांकरोतु ङित्वाद्गुः हलोऽतङतङिति विदांकुरु

३८

तात् विदांकुरुताम् विदांकुर्वंतु अवेत् अविदुः दः पदान्तेधातो
रस्यसोवासिपिविषये अवेः अवेत् विवेद आमिविदेनेगुणः वि
दाञ्चकार अवेदीत् असभुवि अस्ति नमसोस्स प्रत्यस्यनमोऽस्त
धीतोम्ब्राकारस्यलोपोङिति स्तः सन्ति सिसः असेसस्यलोपोसिपि
असि स्थः स्थ अस्मि स्वः स्मः स्यात् अस्तु स्तात् तात् स्ताम् सन्तु
एधि असानि अस्तेरीट् अस्तेःपरयोर्दिस्योरीट् आसीत् आस्ता

सि· कौं
४· ३८

ग्रासत ग्रासीः अखेलरन्नेयमृः वभूवेत्यादि मृज्जत्र्वमृजे मृजेर्वे
ड़िः विभुतिस्वरेवा मार्ष्टि मृष्टः मृजन्ति मार्जन्ति मार्ढि मृज्यात् मा
र्ष्टु मृड्ढि मार्जानि अमार्ट् ममार्ज ममृजतुः ममार्जिथ ममार्ष्ठ मृज्या
त् मार्जिता मार्ष्टा अमार्ज्जीत् अमार्क्षीत् अमार्क्षीत् वच परि
भाषणे वक्ति वक्तः नास्ति वचिरंतिपरतः वक्षि वक्थः वच्मि व
वः वच्मः वच्यात् वक्ष्यति अवक् उवाच ऊचतुः ऊचुः उवचिथ

उवक्थ उच्यात् वक्ता ङेवचेरुम् अवोचत् रुदिर् अश्रुविमोचने रु
रोदि अत्र तुर्लिङ्गसादेः रुदादेः परेक्षांतिवादिचतुर्णामध्ये रुकारवक्ता
देः प्रत्य[illegible]स्य इट् भवति रोदिति रुदितः रुदन्ति रोदिषि रुद्यात् द्
रोदितु रोदिति रुदादेः दिस्योरीट् ङैत अरोदीत् अरोदत् अरुदि
ताम् अरुदन् अरोदीः अरोदः ञिष्वप्शयने स्वपिति स्वप्यात् द्
स्वपितु अस्वपीत् अस्वपत् सुष्वाप सुषुपतुः सुषुपुः सुष्वपिथ सु
ष्वप्थ सुप्यात् द् स्वप्ता अस्वाप्सीत् श्वस प्राणने श्वसिति श्वस्यात् द्

स्वसितु स्वसिहि अस्वसीत् अनप्राणने अनिति प्रादेरेफादनिनेने
स्यणत्वं प्राणिति प्राणिहि आनीत् आनत् आन आनतुः आनी
त जक्ष भक्ष हसनयोः जक्षिति जक्षितुः जक्षादेरन्तोदनउस जक्षं जा
गृदरिद्राशाशूचकास्भ्यःपरस्यअन्तोदनउसभवतिउसिगुणः
जक्षति जक्ष्यात जक्षिहि अजक्षीत अजक्षत अजक्षिताम्अजक्षुः
जजक्ष जक्षिता अजक्षीत इतिरुदादयः जागृनिद्राक्षये जागर्ति

३५

जागतः जाग्रति जागयात जागतु जागृतात जागतां जाग्रतु अजागः अजागताम अजागरुः जागरांचकार जजागार जागर्तिवी लपङिद्विन्वेषुगुणः जजागरुः जागर्यात अजागरीत दरिद्रा दुर्गतौ दरिद्राति दरिद्रातेरिदालोपश्चङिति दरिद्रातेराततोलोपो ङितिस्वरेइकारश्चङितिहसे दरिद्रितः दरिद्रति अदरिद्रात दरिद्राः अदरिद्रिताम अदरिद्रुः दरिद्राञ्चकार ददरिद्रौ दरिद्रातेरन

सि॰चं॰
८०

यालोपः सैवाणि बुणानिट् सयुट् सुन दरिद्रात् अदरिद्रीतद् अद
रिद्रिष्टाम् अदरिद्रासीत् शास अनुशिष्टौ शास्ति शासेरिः शासेरा
तो ह्रसे ङ्किति ङे च उद्भवति शिष्टः शासति सास्ति शिष्ठः शिष्यात्
द् शास्तु शिष्टात् तद् शासतु शाधि शिष्टात् हियिसस्यतुःसिपिवा
अशात् शशास शशासतुः शिष्यात् शासिता अशिषतद् च
कास्तदीप्तौ चकास्ति चकास्तः चकासति चकास्यात् चकास्तुधे
र्लोपः चकाधि चकास्तात्तद् अचकात्तद् अचकासाम् अच

ध॰राम

कासुः अचकाः अचकात् चकासांचकार अचकासीत् ॥ इतिपर ॥०॥
चक्षिङ् व्यक्तायांवाचि चष्टे चक्षाते चक्षे चढ्वे चक्ष्वहे चक्ष्महे चष्टाम् अच
चष्ट चक्षिङो नपिख्याञ् क्शाञ् जौ णादौ तु वा चख्यौ चख्यतुः चक्शौ
चक्शे चचक्षे ख्यायात् ख्येयात् क्शायात् क्शेयात् अख्यत् अक्शा-
सीत् अक्शास्त ईर गतौ कम्पने च ईर्ते ईराते ईरीत ईर्ता ईरे ऐर्त
ऐराताम् ईरांचक्रे ईरिषीष्ट ऐरिष्ट आङः शासु इच्छायाम् आशास्ते

सि.उ.चं.४१ आशाशासे आशासिषीष्ट कसि गतिशासनयोः कंस्ते कंसाते अयमनि
दिदित्येके कंस्ते ताल्व्यान्तोप्यनिदित् कष्टे कशाते कड्ढे चकशे अक
शिष्ट णिसि चुँबने निंस्ते निंसाते निनिंसे अनिंसिष्ट णिजि शुद्धौ निनि
ञ्जे शिजि अव्यक्ते शब्दे शिंक्ते शिशिञ्जे पिजि वर्णे सम्पर्चने च पिङ्क्ते पि
ञ्जाते पिपिञ्जे पृची सम्पर्चने पृक्ते ईड स्तुतौ ईट्टे ईडाते ईडीशिभ्यां
सध्वोरिट् ईडिषे ईडाथे ईड्ढे ईडिध्वे ईडीत ईड्वम ईडिध्वमध्ये ह्रएडाताम

लङोऽघसनेट् ऐडट्ठं ईडाञ्चक्रे ऐडिष्ट ईश ऐश्वर्ये ईष्टे ईशिषे ईशिध्वे
ईशाम ईशाञ्चक्रे ऐशिष्ट आस उपवेशने आस्ते आसाञ्चक्रे आसिष्ट वस आ
च्छादने वस्ते वसाते वसीत वस्ताम अवस्त ववसे अवसिष्ट षूङ् प्राणि
गर्भविमोचने सूते सुवीतः सूतां सुवोन गुणश्च तुबु सुवै सुवावहै सु
वामहै असूत सुषुवे सविषीष्ट असविष्ट असोष्ट शीङ् स्वप्ने शीङो गु
णश्च तुबु शेते शयाते शीङो न्तोरुट् शीङः परस्मान्तोरुट् शेरते श

सि॰ चं॰ ८२
उ

यीत शेरता शयातां शेरताम अशेत अशयातां अशेर त शिष्य

अशयिष्ट इङ् अध्ययने अधि एवं अधीते अधीयाते अधीयी

त अधीताम अध्यैत अध्यैयाताम इङोण्यो दोला अधि जगे इङो वा

गी लुङ् लृङोर्गुणाभावश्च अध्यगीष्यत अध्यैष्यत अध्यगीष्ट अध्यै

ष्ट कृत्यादि द्विष अप्रीतौ द्वेष्टि द्विष्टः द्विषन्ति द्वेक्षु द्विषात द्विट् द्विषाताम द्वे

अद्वेट् अद्विषाम अद्विषुः अद्विषन अद्वेट अद्विक्षं द्विदेहविदि

षिप दिह्विषिध्वे धिक्षीष्ट अधिक्षत दुह प्रपूरणे दोग्धि दुग्धः
दुहन्ति धोक्षि दुग्धे दोग्धु दुग्धात् दुग्धि दुग्धात् दोहानि अ
धोक्ष्ण धुक्षीष्ट अधुक्षत अदुग्ध अधुक्षत अधुक्षाताम् अधुक्षन्त
अदुग्धाः अधुक्षथाः अधुक्षाथाम् अधुक्षध्वम् अदुग्ध्वम् अधु
क्षि अधुक्षावहि अधुक्षामहि अदुह्वहि दिह उपचये देग्धि लिह
आस्वादने लेढि ली षुञ सुतौ सौति सुतः सुवीतः सुवन्ति सौषि

सि.कौ.उ.
४३

स्तुथः स्तुवीथः स्तुते स्तुवाते स्तुष्व स्तुवीष्व अस्तौत तुष्टाव तुष्टुवे स्तोषीष्ट
स्तुसुधूञांपेसेरिट् अस्तावीत् अस्तोष्ट ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि अब्रवादा
वीध्यितिस्मि ब्रुवः ईप्रत्ययः पितित्स्मि अब्रवादे ब्रवीति ब्रूतः ब्रुवन्ति
ब्रुवआहस्थ्रपंचानां ब्रुवः परेषांतिबादीनांपंचानांणलादयः पंचादेशा
वास्युः ब्रुवश्चाहस्थ आह आहतुः आहुः तथे आहोहस्यतोभव
तिथेपरे आत्थ आहथुः ब्रूते ब्रवीतु ब्रूतात् अब्रवीत् ब्रूञोऽनपिव
च उवाच अवोचत् ऊर्णुञ् आच्छादने ऊर्णोतेर्वीवृद्धिर्हसादौपितिच

तुषु ऊर्णौति ऊर्णौति ऊर्णुतः ऊर्णुवन्ति ऊर्णुते ऊर्णुयात् ऊर्णुवी
त ऊर्णोतु ऊर्णौतु ऊर्णुतात् ऊर्णुहि ऊर्णुतात् ऊर्णोतेर्गुणोनदि
स्योर्द्वेरपवादः और्णोत् और्णोः ऊर्णोनेरान्नस्वरादेःपरः स्वरादे
र्धातोर्द्वितीयोवयवोद्विरुक्तः स्वरोद्विर्भवति स्वरात्पराः संयोगाद्यो
वनुदराद्विने ऊर्णुनाव ऊर्णुनुवतुः ऊर्णोतेर्विडादिप्रत्ययोवाङित्
ऊर्णुनुविथ ऊर्णुनविथ ऊर्णूयात् ऊर्णुविता ऊर्णविता ऊर्णावीर्वेत्ि
सेपपद्वेगुणः और्णावीत् और्णाविष्टाम और्णुवीत् और्णुविष्टाम और्णि

वीत् ऊर्णोति विश्राम ऊर्णुविषु इत्यदादिगणः ॥ हु दानादनयोः क्वादेर्द्वि
श्लु हु त्वादेरुत्पन्नस्यापो लुक् धातोर्द्वित्वञ्च जुहोति जुहुतः हेः द्वि
हुश्नोत्सरस्यान्तोत जुह्वति जुहुवः जुहुमः जुहोतु जुहुतात् जुहुताम्
जुह्वतु होर्हेर्द्धिः जुहुधि जुहुतात् अजुहोत् अनउस द्वि हुश्नोदनउ
स अजुहवुः जुहाव भीह्रीभृहुवामाम्बासल्लुग्वत् जुहवाञ्चकार अ
हौषीत् ञिभी भये बिभेति डितिह्रसे भी हाकोरि हा बिभितः बिभीतः
अबिभयुः बिभयाञ्चकार बिभाय ह्री लज्जायाम् जिह्रेति अजिह्रयुः

जिद्रुयाञ्चकार जिद्राय अद्रैषीत् पॄ पालनपूरणयोः ॠओरिः पूर्वस्य ॠ
ओः पूर्वस्य उलुकि पिपर्ति पोरुर् पवर्गो हकाराच्च परस्य ॠत उर् पि
पूर्तः पिपुरति पिपर्षि पिपूर्यात् परिता परीता अपारीत् पॄ पालनपू
रणयोः पिपर्ति पिपृतः पिप्रति पिपार पप्रतुः पपर्थ प्रियात् परिष्यति अप
पार्षीत् ओहाक् त्यागे जहाति हैलौ द्विरुक्तस्य धातोरातोलोपोङिति स्व
रे ईकारश्च ङिति हसे जहीतः जहितः हाकोयादावालोपः जह्यात् ह

रेवौहौ जहाते हौपरे इकार ईकार अथवा जहिहि जहीहि जहाहि जहौ रे
यातन्‌ अजहामीतन्‌ आगतो अवर्णे स्वरे इय्‌ इयर्ति इयतः इयति इ
यातन्‌ इयर्तु इयतात्‌ ऐयः ऐयताम्‌ ऐयः आर अर्यातन्‌ आर
तन्‌ इति पंचक्रिया ॥६॥ ओहाङ्‌ गतौ मंजो लुकि डुभृञ्‌ हाङ्‌ माङ्‌ ए
वे स्यात इल्लुकि जिहीते जिहते जहे अजहात माङ्‌ माने मिमीते म
मे अमात इत्यात्मक्रिया ॥७॥ डुभृञ्‌ धारणपोषणयोः बिभर्ति बिभ

तः बिभृति बिभरांचकार बभार बभर्थ बभृव बभृद्वे भृषीष्ट अभा
र्षीत् अभृत डुदाञ् दाने ददाति दादेः ह्निहल्लानां दाधामात्तोलोपोङिति
दत्तः ददति दत्ते ददाते दौहि अपिदाधामेतं पूर्वस्यचलोपोहे देहि
दत्तात् अददात् ददिथ ददाथ देयात् अदात् अदित अदिषातां डु
धाञ् धारणपोषणयोः दधाति पूर्वस्यडिःतिजसेधः धाञः पूर्वस्यदकार
स्य धोङिःतिजसे धत्तः दधति धत्ते धेयात् अधात् अधित णिजि

हि.वे.उ.
५६

र् शौचपोषणयोः निजां गुणः निजविजविषां पूर्वस्य गुणो लुकि नेनेक्ति ने
निक्तः नेनिजति नेनिक्षि नेनिक्त नेनिग्धि हुःस्वरेपि नोपधाया गुणः
हि स्वन्तस्य धातोर विषये स्वरे उपधाया गुणो न नेनिजानि नेनिजै अने
नेक् निनेज निनिजिथ निर्ताक्ष अनिजत् अनैक्षीत् अनैक्ताम अनि
क्त विजिर् पृथग्भावे वेवेक्ति विष्लृ व्याप्तौ वेवेष्टि विविविषे विवेक्ष
अविषत् इति ह्वादयः २०० दिवु क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युति

५६
शिवाय

मोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु दिवादेर्यः चतुर्षेपोपवादः दीव्यति दिदे
व दीव्यात् षिवुतन्तुसन्ताने सीव्यति सिवादेर ड्वयवावाषः न्यषेवी
त न्यसेवीत ष्ठिवुगतिशोषणयोः ष्ठीव्यति ष्ठिवुनिरसने ष्ठीव्यति
तिष्ठेव टिष्ठेव ष्णसुनिरसने स्नस्नास क्नसु कौटिल्यदीप्त्योः चक्नसिप
व्युषुप्लुषु दाहे वुष्योषिष्य पुष्लोषिष्य नृतीगात्रविक्षेपे नृततर्द दर्द नृत्
नृत्यो सेः सादेरिड्वा नर्त्स्यति नर्तिष्यति अनर्तीत् त्रसीउद्वेगे त्रस्यति

सि·वं·उ·
४८

वसति वेसतुः तत्रसतुः कुष रतीभावे चुकोष पुष हिंसायाम् अपोषी
त् गुष परिवेष्टने अगोषीत् द्विप प्रेरणे देप्ता अदेसीत् पुष्य विकसने
पुष्यति पुपुष्य तिम तीम ष्टिम ष्टीम आर्द्रीभावे तिम्यति तिष्टेमिष अस्तेमी
त् व्रीड लज्जायाम् अव्रीडीत् इष गतौ ऐषीत् इष वह बुहत्प्तौ अस
हीत् असोहीत् जृष झृष वयोहानौ जीर्यति जजरतुः जेरतुः अ
जरत् अजारीत् शो तनूकरणे श्योः पप्रत्यये धातोरोतो लोपः श्य ४८

ति घ्राप्सी अघ्रासीत् अघ्रात् छोछेदने छ्यति अच्छात् अच्छासीत् षोन
कर्म्मणि स्यति सेयात् असासीत् दोअवखण्डने द्यति देयात् अदा
त् राधसाधसंसिद्धौ राधोकर्म्मकादेवयः राध्यति रराधिष व्यध
ताडने विध्यति विविधतुः विव्याधिथ विव्यद्ध अव्यात्सीत् अव्या
द्धाम् पुषपुष्टौ पोष्टा पोक्ष्यति अपुषत् शुषशोषणे शोष्टा शोक्ष्यति
अशुषत् तुषतुष्टौ तोष्टा तोक्ष्यति अतुषत् दुषवैकृते दोष्टा अदु
षत् श्लिषआलिङ्गने श्लेष्टा श्लेक्ष्यति श्लिषेरालिङ्गने सक्केङापवादः

सि॰ चं॰ उ॰ अश्लिदत्न्मांश्चैवः अनालिङ्गनेतु समश्लिषज्जतु काष्टम जिघ्रि
५८
यगाव्रष्रदत्रत्। स्वेता अत्रिवदत् क्रुधकोधे क्रोद्धा रुधबुभुक्षां
तोद्धा क्षुधक्षौचे क्षोद्धा विधुलंराद्धे सेद्धा रधहिंसायां दराद्धि
व रेध लिङ्दुहेरिरे रधेनुम् राधिता रद्धा अरधत् णश्अ
दर्शने नेष्टुष मङ्क्लिनशोर्जसेनुम् ननंष्ट नेष्टाव नशिता नंष्टा अ
नशत् तृपप्रीणने ततर्पिथ ततर्पथ ततर्प्थ तर्पिता तप्ता अत्ता ५८

अतर्पीत् अतार्सीत् अत्रासीत् अतृपत् दृप हर्षगर्वयो द्रुह

जिघांसायां दुद्रोहिथ दुद्रोग्ध द्रोहिता द्रोग्धा द्रोढा द्रोहिष्य

ति ध्रोक्ष्यति अद्रुहत् मुह वैचित्ये मुमोहिथ मुमोग्ध मुमोढ स्नि

ह प्रीतौ सिष्णेहिथ सिष्णेग्ध सिष्णेढ शमु उपशमे शमां दीर्घः श्ये परे

शाम्यति शेमतुः शमिता अशमत् तमु कांक्षायाम् ताम्यति दमु उपशम

नायाम् अदमत् श्रमु तपसि खेदे च अश्रमत् भ्रमु अनवस्थाने भ्रा

सि.चं.उ.
५५

ष्यति भ्रमति अभ्रमत् क्षमूष् सहने क्षाम्यति चक्षमिव चक्षण्व
अक्षमत् क्लमु ग्लानौ क्लाम्यति क्लमति अक्लमत् मदी हर्षे माद्यति
मेदिथ अमदत् शमादयोऽष्टौ असु क्षेपणे अस्यति आस अस्यतेस्थु
क् ङे आस्थत् यसु प्रयत्ने अनुपसर्गाद्यसः संपूर्वाच्च योवा यस्यति
यसति संयस्यति संयसति उपसर्गात्तु प्रयस्यति जसु मोक्षणे जस्य
ति तसु दसु उपक्षेपे तस्यति दस्यति वसु स्तम्भे ववसतुः बिस प्रेरणे

कुससंश्लेषणे कोसिता वुसउत्सर्गे वोसिता मुसखण्डने मोसिता
मसीसमीपरिणामे मेसिष्य सेसिष्य लुटविलोडने लोटिता उचसम
वाये उवोच ऊचतुः भ्रंशुभ्रंशुभ्रशुअधःपतने वभ्रंशिथ भ्रशति ब
भ्रशत वृशवरणे ववर्शिथ रिषरुषहिंसायाम रोषिता रोष्टा रे
षिता रेष्टा डिपक्षेपे डेपिता कुपक्रोधे कोपिता गुपव्याकुलत्वे गो
पिता युपुरुपुलुपुविमोहने योपिता रोपिता लोपिता लुभगार्ध्ये को

सि·कौ·उ·
५०

ङ्क्षायाम् लोभिता लोब्धा क्षुभ सञ्चलने क्षोभिता क्लिदू आर्द्रीभावे
क्लेदिता क्लेत्ता ञिमिदा स्नेहने मिदेर्गुणः मेद्यति ञिक्ष्विदा स्नेह
नमोचनयोः क्ष्वेदिता ऋधु वृद्धौ आनर्द्ध गृधु अभिकाङ्क्षायाम्
जगर्धिथ इति पुषादयः॥ इति श्यन्प्रक्रिया॥ षूङ् प्राणिप्रसवे सु
षुविषे सोता सविता दूङ् परितापे दुदुवे दुदुविषे दीङ् क्षये
दीङो युडचि क्ङिति स्वरस्य दिदीये मिनाति मिनोति दीङः ए वृद्धिवि

५०

षयेक्यपिचआत्वं दाता अदास्त डीङ् विहायसागतौ डयिष्यते धी
ङ् आधारे दिध्यिदे दिध्यिषे अधेष्ट मीङ् प्राणवियोगे मेता रीङ्
श्रवणे रिरिये लीङ् श्लेषणे लिल्ये लीलीङो रात्वंवा गुणवृद्धिवि
षयेक्यपिच लाता लेता अलास्त अलेष्ट व्रीङ् वरणे व्रेष्यते स्वाद
यजोदितः पीङ् पाने अपेष्ट माङ् माने अमास्त ईङ् गतौ अयांचक्रे ए
ष्ट प्रीङ् प्रीतौ पिप्रिये जनी प्रादुर्भावे ज्ञाजनोर्जा चतुर्षु जायते जज्ञे
जनिता अजनि अजनिष्ट अजनिषातां दीपी दीप्तौ दिदीपिषे अदी

पि अदीपिष्ट हरीअध्यापयते अपृष्ठि अपृष्ठिष्ट हरीगतिनवा णि
ङिं सन्योः तु हरिषे तपएरु ध्यै तप्यते तेपे तप्ता वाह तुवरणे
वाह त्पते पदगतौ पेदे पत्ता पदे रि णतनि अपादि अपत्साताम् ।
खिद दैन्ये चिखिदे खेत्ता अखित विदसत्तायाम् वित्सीष्ट अवित्त ।
बुध अवगमने भुत्सीष्ट भोत्स्यते अबोधि अबुद्ध अभुत्साताम् युधसं
प्रहारे युत्सीष्ट योद्धा अनुरुध कामे अनुरोद्धा मनुज्ञाने मेनिषे
मन्ता अमंस्त युजसमाधौ योक्ता सृज विसर्गे सृज्यते स्रष्टा अस्रष्ट

अस्र द्यातां लिश अल्पीभावे लिक्षीष्ट अलिक्षत अलिक्षातां इत्यात

॥९॥ मृष तितिक्षायां मर्षिषीष्ट मर्षिष्यते ईमुचिर् मोक्षणे मुच्यति मुच्य

ते मुक्षीष्ट मुमुचे अमोचीत् अमोक्षीत् रञ्ज रागे अराङ्क्षीत् अ

रङ्क्त शप आक्रोशे शेपे शप्ता अशाप्सीत् शाक मर्षणे शेकिथ शाश

कथ शाक्ता शाक्ष्यते अशाकत् अशाक्त लेट् क्रोधमित्येके शाकिता णद्व

मद्यने नेद्दिष नन्नद्ध नत्सीष्ट अनात्सीत अनद्ध इति दिवादयः ॥०॥

५२ सि·कौ· ३· षुञ् अभिषवे स्वादेर्नुः कर्तरि चतुर्षु सुनोति सुनुतः सुन्वन्ति सुन्वः
सुनुवः सुनु सुनवै सोषीष्ट असावीत् असोष्ट षिञ् बन्धने सिष्ये
असैषीत् शिञ् निशाने शेता अशेष्ट डुमिञ् प्रक्षेपणे ममौ मिम्य
तुः ममिथ ममाथ मिम्ये माता अमासीत् अमासिष्टं चिञ् चयने
चिनोतेः सगादेः कुत्वं विकल्प्य चिचाय अचैषीत् अचेष्ट स्तृञ् आच्छा
दने स्तृस्तृतुः स्तर्यात् ऋदन्तात् संयोगादेः सिस्तोरि ह्वाति स्तरिषी

ए स्तृषीष्ट अस्तारीत अस्तृत कृञ् हिंसायां चकर्थ चकृवहे कृषीष्ट
क्रियात अकार्षीत अकृत वृञ् वरणे वृञ् स्यपद्रूद ववरिथ व
ववृहे वृङ्वृञ्ॠदन्तात्सिस्योरिड्वा इति वरिषीष्ट वृषीष्ट अवारी
त अवरिष्ट अवृत धुञ् कंपने धोष्यति अधोषीत दीर्घान्तोपायं
धूनोति अधावीत् अधविष्ट अधोष्ट अनुभयपदिनः दुदु
उपतापे दोष्यति अदोषीत हिगतौ वृद्धौ च पूर्वी हिनोति हस्य घो नव

वे.उ.
५२

ङि: त्रिघाय घ्राघ्नाशौ घ्रापुवन्ति घ्रापुहि घ्राप घ्राप्ता घ्रापदन
शक्नुयात्कौ शेकतुः शक्ष्यति अशकन् राध साध संसिद्धौ राध्नोति
साधयामेत्वपूर्वलोपौ विनेति लिटि सेटि थलि च रेधतुः समाध्नि प
सात्सीत् असाधं ञिधृषा प्रागल्भ्ये धृष्णोति अधर्षीत्
अधर्षिष्टां दम्भु दम्भने अभिम्रिदम्भि भ्यो लिटः कित्वं वा दम्भे
लिटिसेत्वपूर्वलोपौ ददम्भ देभ देभतुः ददम्भतुः देभिथ ददम्भि

प्रागल्भ्य तु प्रति मान्वितेनव
सवर्णी ... सिनी तु
हिः प्रतिमा ४

प ओं ध्रुवद्यौ ओं नर्दृ ओं नन्धपतुः द्विहिंसायां द्विषोपति इतिपम ॥ ॐ ॥
ओं भूमङ्गाष्टौसंघातेन ओं मभूते ओं नशे ओं द्वीप ओं पृथिवीप ओं
शीता ओं षष्ठा ओं प्राषिष ओं प्राष शिघ ओं नास्कन्दनेति घृते तिषि
षिषे ओं तेधिष इतिस्वाहा ॥ ॐ ॥ रुधिरावरणे रुधादेनमक
तेरिवनर्तु नमसोम रुणाद्धि रुंरुः रुध्मन्ति रुणत्सि रुंध्यात
रुध्मीत ओं रुणन्त ओं रुंहाम ओं रुणः ओं रुणन्त रुराधिषे ओं रौत्सी

रु उ ५८

त अरुधत अरुद्ध भिदिर् विदारणे अभिनत् । अभित्तः अभि
नत अभैत्सीत अभिदत अभित्त छिदिर् द्वैधीकरणे चिच्छे
द । रिचिर् विरेचने रिणक्ति अरिणक् अरिचत् अरैक्षीत् ।
अरिक्त विचिर् पृथग्भावे विङ्क्ते अविवनत् । अवै
क्षीत् । अविक्त अविदानाम् क्षुदिर् सम्पेषणे
क्षुणत्ते क्षुन्ते अक्षौत्सीत् । अक्षुदत् । अक्षुत्त

गर्हुत्सानाम युजिर् योगे युनक्ति युंक्ते युयुजिषे युक्षीष्ट अयुजत्
अयौक्षीत् अयुक्त अक्षोनाम उछृदिर् दीप्तिदेवनयोः छृणत्ति छृन्ते चच्छ
र्द छर्दिषीष्ट छर्दिता छर्दिष्यति छर्त्स्यति अछृदत् अच्छर्दि
त् उतृदिर् हिंसानादरयोः तर्दिषीष्ट तृत्सीष्ट अतृदत् अत
र्दीत् अतर्दिष्ट इत्यात्म ॥ शिषॢ विशेषणे शिनष्टि शिंष्टः शिं
षन्ति शिशिष्ठ शिंष्यात् शिनषाणि शेष्टा अशिषत् पिष्ॢ सञ्चूर्णे

५२ वेष्टा अपिषत् भञ्जो आमर्द्दने नमः नमप्रत्ययात्परस्य नस्य
लोपः भनक्ति भङ्क्तः भनजाति बभञ्जिथ बभङ्क्थ भङ्क्ता अ
भाङ्क्षीत् भुज पालनाभ्यवहारयोः अभुनक् अभौक्षीत्
अभौक्षात् तृह हिसि हिंसायां तृहे नमि कृते इडागमः पिति ह ते४
ले तृणेढि तृण्ढः तृंहन्ति तृणेक्षि तृणढ तृणहानि अतृ
णेट् अतृणहम् अतृंह अतृंह अतृंस तर्हिता तृंढा तर्हिता तृह्न

स्ति हिंस्तः हिंसन्ति हिंस्यात् हिनस्तु हिंसन्तु हिन्धि हिंस्तात् हिन
सानि अहिनः अहिनत् जिहिंस हिंसिता अहिंसीत् उन्दी क्लेदने
उनत्ति उन्धि उन्द्यात् औनत् औन्तां औन्दन् औनः औनत् उन्दाञ्चक
र उन्दिता औन्दीत् अञ्जू व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु अनक्ति अङ्क्तः
अञ्जन्ति अञ्ज्यात् अंग्धि अङ्क्तात् अनजानि आनक् आनञ्जिथ
आनङ्क्थ अञ्ज्यात् अञ्जिता अङ्क्ता अञ्जिष्यति अङ्क्ष्यति आञ्जीः

५६

सेनित्यमिद् ग्व्राञ्जीत् ग्व्राञ्जिष्टं तञ्च्नूसंकोचने ततञ्चिप ततङ

कप ग्रतञ्चीत ग्रताङ्क्तीत् ङोविज्ञीभय चलनयोः विनक्ति विज

रिडाद्विव्रमयोङ्क्त विविज्जिता ग्रविजीत वृजीवर्जने वृणक्ति

ववर्ज्जिप ग्रवजीत् पृचीसम्पर्के पृणक्ति पपर्चिप ग्रपर्चीत् तृणत्ति

पप्रः॥ ० ॥ ञिइन्धीदीप्तौ इन्द्धे इन्धाते इन्धते इन्त्से इन्धीन इन्द्ध्वम इ

नधै ऐन्द्ध ऐन्धातामऐन्धत इन्धाञ्चक्रे इन्धिषीष्ट ऐन्धिष्ट खिद

५६

दैन्ये खिन्ने खित्सीष्ट अखिन्न खिद विचारणे खिन्ते खित्सीष्ट अखित्त ।
इति रुधादयः ॥ ७ ॥ तनु विस्तारे तनादेरूपकतैरिच तनुषु रूपः तनो
ति तनुतः तन्वन्ति तन्वः तनुवः तनुमः तन्मः तनुयात् तन्वीत तनु
तनुतात् तनवानि तनवै अतनोत् अतनवम अतनुव ततान तेने
तनिषीष्ट तनिता तनिष्यति अतानीत् अतनीत् तनादेस्तप्यासो
वीसेत्लुक् लोपस्त्वनुदात्तानां अतत अतनिष्ट अतनिषातामअ
तनिषत अतथाः अतनिष्ठाः क्षणु क्षिणु हिंसायाम् चक्षाण अक्षणी

मी॰नं॰वे॰
५८

ते ऋदत गन्धर्वाणामानाम् ततो देवरूपधायापगुणोवोपि देवोति दे
वते दिवते देवतानाम् ग्राह्यणोत ग्रहिदत ग्रहेत्येव ग्राणुगतो
ग्र ऐलीति ग्रणितः ग्रणुतः ग्रानतो ग्रानुतो ग्रातिनद्र ग्रातं ग्रा
तीव ग्रार्थ्याः ग्रार्तीच्छः नुणुग्रदने नुणोति नऐति ग्रनतीन
द्रग्रद्वत ग्रनर्तीवानाम् यणुदाहो यणोतिन यर्तीति नयणे ग्रय
तीनद्रग्रयतग्रयर्तीव डुकृञ्करणे करोति डु॰ल्पदुः कुरुनः कु ५८

रुदरो नदीर्घः कुर्वन्ति हलो नित्यं वमोरु लोपः कुर्वः कुर्मः हलोपे
कृञ उप्रत्ययस्य लोपो ये कुर्यात् कुर्वीत कुरु करवाणि करवै अक
रोत् चकृषे चकृव अकार्षीत् अकृत सम्पर्युपेभ्यः करोतेर्भूषणे
सुट् संस्करोति अट्द्वित्वव्यवधानेपि सुट् कात्पूर्वः पर्यस्क
रोत् समस्करोत् सञ्चस्कार इव एवमुपस्कुरुते इत्यात्ते ॥ वनु
याचने वनुते ववने परस्मैपदं पयमित्यके वनोति मनु अवबोधने

५८बे.उ. मन्युते अमनिष्ट ॥ इति तनादयः ॥ तुद व्यथने तुदादेरः कृते
रिचवत्तुर्षु तुदति तुदते तुतोद तुतुदे तुत्सीष्ट अतौत्सीत् अतुत्त
दिशअतिसर्जने दिशति दिदेश अदिक्षत अदिक्षाताम अदि
क्षत अदिक्षातां भ्रस्ज पाके भृज्जति भ्रस्जोरसोरनपिवा बभर्ज
बभ्रज्ज बभर्जतुः बभ्रज्जतुः बभर्जिथ बभ्रज्जिथ बभर्ष्ठ बभ्रष्ठ
बभर्ज्जे क्ङिति सम्प्रसारणंवाधके भृज्ज्यात् भर्क्षीष्ट भ्रक्षीष्ट भ्रष्टा

भष्टा भक्ष्यति भर्क्षीत अभार्क्षीत् अभ्राक्षीत् अभार्ष्टाम् ।
क्षिप प्रेरणे क्षिप्सीष्ट अक्षैप्सीत् कृष विलेखने कृषति चक
र्ष कृक्षीष्ट क्रष्टा कर्ष्टा अक्राक्षीत् अकार्क्षीत् अकृक्षत अ
कृक्षाताम् अकृष्ट अकृक्षाताम् अकृक्षत मिल संगमे मिमेल
अमेलीत् मुच्लृ मोचने मुचादि मुम् मुच् लुप विद लिप सिच
कृत पिशादिदानाम् प्रत्ययो नुम् मुञ्चति मुञ्चते मुक्षीष्ट मोक्ता

अमुचत अमुक्त अमुक्तातां लुप्लृछेदने लुम्पति लुप्सीष्ट अलु
पत अलुप्त विद्लृलाभे विन्दति अवेदिष्ट अनिडकोयमित्येके
वेत्ता लिपउपदेहे लिम्पति लिप्सीष्ट अलिपत अलिपत अ
लिप्त षिच्लृक्षरणे सिञ्चति सिक्षीष्ट असिचत असिचत अ
सिक्त इत्यादयः ॥०॥ ऋषीगतौ आनर्षे ओव्रश्चूछेदने वृहां व
श्चति वव्रश्चिथ वव्रष्ठ अव्रश्चीर अव्राक्षीत अव्राष्टाम व्य

चव्याजीकरणे विचति विविचतुः विच्यात् अमाचीत् उञ्छि उञ्छे
उञ्छाञ्चकार उञ्छी निवासे उञ्छाञ्चकार कछ गतौ विप्रल
पन्ने भावे च कछेनोम कछेलिरि गुणः आनछे आनछतुः
उञ्छ माज्जिवे उञ्छाञ्चकार उज्झ त्यागे उज्झाञ्चकार लुभ विमोहने
लोभिता लोब्धा अलोभीत् तुप तुम्प तुफ तुम्फ तृपौ अतर्पीत् तुम्फो
दीना मप्रत्यये मुम् तुम्फति तुम्पात् तुप तुम्प तुफ तुम्फ हिंसायाम् तुपति

सि॰ चं॰
८०

तुम्पति तुफति तुम्फति ऋफ ऋम्फ हिंसायाम् ऋम्फाञ्चकार ग्र
न्थे दृप दृम्फ उत्क्लेशे दृपति दृम्फति गुप गुम्फ ग्रन्थे गगोपीत्
गुम्फति उभ उम्भ पूरणे उवोभ उम्भति उम्भाञ्चकार शुभ शुम्भ शो
भार्थे शुशोभ शुम्भति दृभी ग्रन्थे अदर्भीत् चृती हिंसाग्रन्थनयोः
चर्तिष्यति चर्त्स्यति अचर्तीत् विध विधाने वेधिता कुट कौटिल्ये
कुटादेर्ङिन्नवञ्ज प्रत्ययो ङित् चुकोट चुकुटिथ कुटिता अकुटीत्

८०

पुटसंश्लेषणे पुटिता कुचसङ्कोचने कुचिता गुजशब्दे गुजिता गुडरक्षायां
गुडिता डिपक्षेपे छुरच्छेदने छुरुछुरोर्नदीर्घः छुर्यात स्फुटविकसने
स्फुटिता मुटआक्षेपप्रमर्दनयोः मुटिता त्रुटच्छेदने त्रुट्यति त्रुटति त्रुटि
ता तुटकलहकर्मणि तुटिता चुटछुटच्छेदने चुटिता छुटिता जुडबन्ध
ने जुडिता कडमदे कडिता लुटसंश्लेषणे लुटिता कृडघनत्वे कृडिता
कुडबाल्ये कुडिता पुटउत्सर्गे पुटिता घुटप्रतिघाते घुटिता स्फुर

स्फुरणे स्फुलसञ्चलने निर्निविभ्यः स्फुरति स्फुलत्योः सस्य षो वा नि
ष्फुरति निस्फुरति निष्फुलति निस्फुलति गुरी उद्यमे णूस्त
वने ऽनुवीत धूविधूनने अधुवीत गुपुरीषोत्सर्गे जुगुविष जु
गुष अगुवीत ध्रु गतिस्थैर्ययोः अध्रुवीत इति कुटादयः ॥ ♦ ॥ कृती
छेदने कृन्तति कर्तिष्यति कर्त्स्यति अकर्तीत गृ निगरणे गिरति
गिरतेः स्वरे रस्य लो वा गिलति अगारीत स्पृश स्पर्शने स्प्रष्टा स्प

६२

वति ह्रु विदेवे किरति चकरतुः उपात्किरतेः सुडागमः छेदे धौ हिंसायां प्रे तेञ्ज्र उपस्किरति स्तुजोभहेतु अरौत्सीत अरौत्सी भुजो कौटिल्ये भो क्ता अभौत्सीत छुपस्पर्शे छो प्ता अछौप्सीत रुश रिश हिंसायाम् रो ष्टा अरुक्षत रेष्टा अरिक्षत लिश गतौ लेष्टा अलिक्षत रिवदपूर्ति घाते रिवदति रेवत्ता अरैवत्सीत पिश अवयवे पिंशति पेष्टा शीतप

॥ जुषी प्रीतिसेवनयोः जुषते डोविजी भयचलनयोः उद्वजेत उ

क्षे अस्राक्षीत् अस्राक्षीत् अस्रक्षत् प्रछ ज्ञीप्सायां पृच्छति अप्राक्षी
त् सृज विसर्गे ससर्जिथ सस्रष्ठ अस्राक्षीत् टुमस्जो शुद्धौ मज्जति मंक्ता
अमांक्षीत् विछ गतौ विछायति विछायाञ्चकार विविछ इषु इच्छा
यां इच्छति ऐच्छत् इयेषिथ एषिता एष्टा ऐषीत् विश प्रवेशने विवेश अ
विक्षत् मृश आमर्शने अम्राक्षीत् अमार्क्षीत् अमृक्षत् रि पि गतौ रि
यति पियति रेता पेता धि धारणे क्षि निवासगत्योः पृ प्रीणने पृ

ढ्विजिता ओलजी ओलस्जी व्रीडे लेजे ललज्जे पङ् व्यायामे अयकि कर्त्तो
रिङ् स्याद्कारे प्रत्यये परिच नुधातोः व्याप्रियते व्यापरिष्यते व्या
पृत व्यापृषातां मृङ् प्राणत्यागे म्रियते लुङ्लिङोः चतुर्ष्वेवात्मनेप
दं म्रियते ममार ममर्थ मरिषीष्ट अमृत दृङ् आदरे आद्रियते आदद्रे आ
दरिषीष्ट आदृत आदृत धृङ् अवस्थायां ध्रियते ॥ इति तुदादयः ॥
डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये नाक्यादेः कर्त्तरि चतुर्षु क्रीणाति हे हसे ना रू

न्मस्मात दूतङि तिहसे क्रीणीतः नातः ना श्नस्यातो लोपो ङिति स्वरे १
क्रीणंति क्रीणीते विक्रयिष विक्रेष्य अक्रैषीत अक्रेष्ट प्रीञ तर्पणे लोका
नौ च पिप्रिये श्रीञ पाके अश्रैषीत मीञ् हिंसायां ममौ मिम्यतुः मीमि
थ ममाथ मासीष्ट माता अमासीत स्कुञ आप्लवने स्तम्भु स्तुम्भु स्कम्भु स्कुम्भु
स्कम्भु स्कुञ्भ्यो नुनौ च स्कुनोति स्कुनुताम स्कुनाति अस्कुनोत चु
स्कुविषे अस्कौषीत अस्कोष्ट स्तम्भु स्तुम्भु स्कम्भु स्कुम्भु रोध

ने एतेपवन्तः विष्टभ्नोति विष्टभ्नाति स्तुभ्नोति स्तुभ्नाति विष्कभ्नोति
विष्टभ्नोति विष्टभ्नाति स्तुभ्नोति स्तुभ्नाति विष्कभ्नोति विष्कभ्नाति स्कु
भ्नोति स्कुभ्नाति हसादानहो हसंतातन नास्पाने श्रानस्पा ह्रौपरे
स्तभान स्कभान स्कुभान अस्तभत् अस्तंभीत् पुञ्जवद्धने पुनाति
पोता क्रूञ्शब्दे क्रूनाति अक्रावीत् क्रूञ्हिंसायां डविता पूञ्जपव
ने पुवादेर्हस्वः चतुर्थे पुनाति अपावीत लूञ्छेदने लुनाति स्तञ्जत्

६४ छादने स्तृणाति तस्तरतुः स्तीर्यात स्तरिषीष्ट स्तीर्षीष्ट अस्त
तारीत अस्तरीष्ट अस्तरिष्ट अस्तीर्ष्ट कृञ् हिंसायाम कृणा
ति चकार वृञ् वरणे वृणाति वूर्यात वरिषीष्ट वूर्षीष्ट अवा
रीत अवरिष्ट अवरीष्ट अवूर्ष्ट धूञ् कम्पने धुनाति दुधविथ दु
धोथ धोता धविता अधावीत अधविष्ट अधोष्ट ग्रह उपादाने गृ
ह्णाति जग्राह ग्रहीषीष्ट ग्रहीता अग्रहीत अग्रहीष्ट इत्यादि ॥ श्री

हिंसायाम् शृणाति शॄदॄपॄणां ह्रस्वो वा किति लिटि शश्ररतुः शीर्यात् त
शरिता शरीता पॄ पालनपूरणयोः पृणाति पपरतुः पूर्यात् वॄ वरणे वृ
णाति ववरतुः वूर्यात् भॄ भर्त्सने भरणयोः भृणाति मॄ हिंसायां मृणाति
दॄ विदारणे ददरतुः दद्रतुः जॄ वयोहानौ जृणाति नॄ नये नृणाति ॠ
गतौ ऋणाति अराञ्चकार ईर्यात् अरिता अरीता अरीतन गॄ शब्दे
गृणाति ज्या वयोहानौ जिनाति जिज्यौ जिज्यतुः जीयात् ज्यूर्यसीत दे

वे.उ.
६५

शीगतिरेषणयोः रिणाति लिश्लेषणे लिनाति ललौ लिलाय लिल्यतुः
लाता लेता अलासीत् अलैषीत् ल्वीवरणे ल्विनाति ल्वीणतौ ल्विना
ति अतिशायस्यः ॥ छ्रीवरणे भ्रीभय भरणयोः ह्रीबहिंसायो एषांत्रया
णांवाह्रस्वः ज्ञाञ्ज्ञबबोधने जानाति बधबधने बंधाति बबाध्व
बवन्ध भनक्ति अभाङ्क्षीत् मथविलोडने मथ्नाति अमथग्रथसन्ह
र्भे शश्रन्थ शश्राथ जगन्थ जग्राथ कुथकुन्थसंश्लेषणसंक्लेशनयोः

६५

चकुष चकोष मृद मृड क्षोदे मृद्नाति मृड्नाति गुध रोषे गुध्ना
ति कुष निष्कर्षे कुष्णाति निरःकुषो वलादेरिट् वा नपि निष्कोषि
ता निष्कोष्टा निरकोषीत् निरकुक्षत् क्षुभ संचलने क्षुभ्नाति
क्षुभ्नादिषु नणत्वं क्षुभान णभ तुभ हिंसायां क्लिश विबाधने ।
क्लिश्नाति अक्लेशीत् अक्लिक्षत् अश भोजने अश्नाति आश उ
ध्रस उञ्छे ध्रस्नाति उकारो धात्ववयव इत्येके उध्रसांचकार

विषविप्रयोयो विषाणं वेष्टा अविहन पुषपुष्टौ केषिता ।
मुषस्तेये मुष्णाति मोषिता खचखवदी तप्राद भीवे ख
जाति खवोवल्यडौने वौनाति हिठणाति ॥ इतिपमः ॥ वड सं
भक्तौ वणीते ववेऽव्रवारिष अवारीष क्रव वनः ॥ इतिक्र्यादयः ॥ चु
रस्तेये चुरादेः स्वार्थेणिः लघ्वातुः चोरयति चोरयां चकार चो
रयीत णेरडः चिस्म णेः अट् लघोउपधायाः लघोरीर्घः

अचचुरत अचूरतां णिचिन्त्वस्त तां चिंतयति अचिचिन्त

त चुरादिर्णिचैति केचित चिन्तति पचिसङ्कोचने पञ्चयति

अपपञ्चत ऊ लडि उत्क्षेपणे ऊ लण्डयति ऊ ललण्डत

ऊ लण्डति ऊकारः इदितो के लण्डयति पीड अवगाहने पी

डयति भाज भास भाष दीप जीव मील पीडां वा पधायाः ह्रस्वा

ऽ. परे नो अपि पीडत प्रथ प्रख्याने प्रथयति. स्फट त्वर

हे॰ ३॰
६७

पृथम्रदस्तस्पृशां एर्वे स्याद् ङपरे ञौ ऋत्वापवादः अपप्रथत् ॥
पस्पृशद्देवे उपधाया ऋवर्णस्य ऋ वा ङपरे ञौ ऋरत्वापवा
दः अपीपृथत् अपपर्थत् भ्रद कुर्दने ग्रवभ्रदत् अब्रणाद
ये विस्राणयति तडउमुधाते अतीतडत् त्रप त्रान त्रापनयो
मित् मितां ह्रस्वः मितां धातूनामुपधाया ह्रस्वो ञौ त्रपयति
यमवे छने मित् यमयति चरू चपपरिकल्कने मित् चरूयति

६७

अचीचहत चपयति रहत्यागे मित् रहयति अरीरहत वल
प्राणने मित् वलयति चिञ् चयने मित् चिस्फुरोर्णौ वा तं वा ग
तो रौत्रेपुक् ऋधातो राद् न्तस्य च पुक्णौ चपयति चापयति स्वार्थे
णौ ज्ञापादिभ्योऽन्ये मितो न कृतस्पष्टे ने धातोरुपधाया ऋदू
र कीर्तयति अचिकीर्तत् अचीकृतत् आकुस्मादात्मनेपदिनः
चितसञ्चेतने चेतयते अचीचितत दंश दंशने दंशयते अद

९८खं॰ ३॰ दंष्ट्रात्र आकुलीयदात्मनेपदन्न जिसंनियोगेनैव दंष्ट्राति नलो
पोन संज्ञिसादृच्चर्यात्र आदेरेवतत्र चणरुणात्र तत्रिकुटुंवधा
रणे तत्रयते अत्रतत्रवृत मतिगुत्रभाषणे मन्त्रयते प्राणिलद
आलोचने प्राणयते रिवुपरिकूजने रेवयते गविद्रानेगा
रयते विदवेतत्रनारव्यानतिवासेषु वेदयते कुस्मनाम्नोवा कुस्मे
ति धातुः कुत्सितस्मयने कुस्मयते अत्रचुकुस्मत अप्यवाकु

क्षेतिनामततेत्रि कणनिमीलने काणयति नवगणेषामुत्केभ्यो
ऽं सार्थेभ्यः स्वार्थेत्रिः हुं सयति स्नानियोगे अत्रस्नापयति स्मि
श्रीकरणचिंतनयोः भावयति लोकृ लोचृ भाषणे नदितः ऋ
दितः श्वासस्वाद्युपधायाऽह्रस्वोन अलुलोकत् अलुलोचत् ध्व
नकमने धन्न्प्रीज्ञोनिर्नुकृञो धूनयति धवति प्रीञ् तर्पणे प्रीण
यति वृयति अथ दन्ताः कथवाक्यप्रबन्धे अक्लोपः स्थानिवत् ॥

९९

तेनवृद्धिर्न क्णपयति अग्लोपिनोनाङ्कार्ये म अचक्णपत् वरई
प्सायाम् वरयति अववरत् गण संख्याने गणयति गणेः पूर्व
स्य ई द्वा ङ्णौ अजीगणत् अजगणत् स्तन गदे देवशब्दे स्तनय
ति गदयति अतस्तनत् अजगदत् पत गतौ वा अदन्तः पतयति अ
पपतत् पतति पताञ्चकार अपतीत् वा अदन्तत्वमेके पातयति अपीपतत्
रव पप्रपतने रवपयति कल गतौ संख्याने च कलयति स्यारूपाणां

स्मरत्यपति भ्रामकोधे स्मचैवैम्पुप्से स्म्वयति अनपरिहाने ञान
यति नितिमित्तैः स्वरादेः क्रौदि तेक्केभ्यः स्थानिवत् स्वरादेः परः औ
ननत् अर्थेडः पाचने अर्थयते आनेपान सन्नामयुद्धे अस्संग्रा
मत अध्यदृश्युपघाते ग्राहूधत् अद्भुग्रा ड्डुंपदे लहेणाव ग्राज्व के
ते ग्राजुगत् ॥ ० ॥ इति घुटादयः ॥ ० ॥ इति दशगणाः समाप्ता ॥ ० ॥ ० ॥

२९

इत्वं स्यादुवर्णस्य उतः इत्वं भवति अवर्णपरे ओष्ठ्यौ स्तः अवर्णपरेषु किं बुभूषति अवर्णपरेषु किं उत्तिष्ठ पवलीजलजकारेषु किं

धातोः प्रेरणे प्रयोजकव्यापारे धातोर्णिच्प्रत्ययो भवति भवंतं प्रेरयति भावयति
भावयते भावयांबभूव अङ्गस्योः पूर्वस्योकारस्येत्वं पवर्गे यवलजकारे
अवर्णपरे परतः अबीभवत् मूङ् बंधने अमीमवत् अरीरवत् अलीलवत् अ
जीजवत् स्रवति शृणोति द्रवति प्रवति प्लवति च्यवति नाम अङ्गस्योः पूर्वस्येत्वं वाऽवर्ण
परे धात्वक्षरे परे असिस्रवत् असुस्रवत् अशिश्रवत् अशुश्रवत् अदिद्रव
त अदुद्रवत् नरितः अशशासत् अडुढौकत ज्यंतात् णिः णेः चोरय
ति अचूचुरत् हनो घत् हंतेर्घिदादेशः स्यात् ञ्णिति णिति घातयति

जु गतौ सौत्रोऽयं धातुः ४

अहरकार्दो वर्णपरः अवर्णपरे किं स्रु पतेः ५

उ० चं
७१

अजीघ्रतत् घ्रादेरगतौ तोजौ घ्रातयति अघ्रीघ्रातत् गतौ तु घ्रापयति गतौ

जौ पुक् पुकोगुणः अर्पयति आर्पिपत् दापयति अदीदपत् धापयति अ

दीधपत् स्थापयति तिष्ठतेरङ्युपधाया इत् अतिष्ठिपत् पादेर्युक् पा

घ्राह्वासोह्व्येवेव्येजां पुक् जौ पाययति पिबतेरङि पूर्वस्य कार उपधा

यालोपश्च अपीप्यत् शाययति अशीशयत् छाययति अचिच्छदत् साययति असी

षयत् ह्वाययति ह्वयतेः ह्वःसप्योः संप्रसारणं गुणाभावश्च अजूहवत् अजुहावत् व्या

ययति अविव्ययत् वाययति अवीवयत् पातेर्जौ लुक् युकोपवादः पाल ७१

घ्रेयं ओष्ठे तोतः स्यात् ननु गतौ घ्रातयति गतौ तु गाः घ्रापयति जोबिंदः देवदत्तः कार्यं करोति ... पतेति घ्रापयतेति

अशीशयत् किं पिपावसी ... पूर्वस्य किं ... गो ... पूर्ववत् ॥१॥

पुगागमस्य यदा ग मत्वा पेन धाल्व वय वते नोपधायां गुणः इत्यादयो नात्र पुकी ति रातः किं गमयति जौ किं ... रति दर्शि ति १

तिष्ठतेः किं अशीशयत् अडि किं स्थापयति उपधायाः किं ... नाम्न ... पतिदर्शि ... लुकं ... पी सेना तास्थापयत् ... लु गतामा २ ॥

ह्वयते किं ... विव्ययत् अङ् सप्योः किं ... यति २

पालरक्षणे इति धातु नाषि कालयति ... गागमस्य युकि वा तिरेव फलयेत नो प्राप्ति ... येन युकोपवादः ॥१॥

देवदत्तः स्पति किं को पैः अतमवति स्पती स्पनस्पलेकालः पे रपति इति कालः देव दत्तसाययति ३

राजा विस्मापयते मनुष्यवाक् ते र पति
भूति मनुष्यवाक् ते राजानं विस्माप
यते तम पर.. मनुष्यवाक् राजा
नं विस्मापयते किं सः मनुष्यवा राजानं

रुहवीजजन्मनि प्रादुर्भावे
रूपयति ... देवादिके
स्वापि रोपयति ... धातुना
... वीजजन्म
ति ... ॥रु॥

भीस्मी भ्यां किं विजयति वाले
देवदत्तः ... चलन
यो प्रयोजकात् किं ... विस्मा
पयति ... विस्मयः ...
... प्रयोजकात् ...

पयति अपीपलत् प्रयोजकात् स्मये जौ परे स्मयते रा तं भीस्मी भां जं ता आत्व
योजकाच्चेद्भयस्मयौ जटिलो विस्मापयते भियः स्वरस्यात्वं वा तदभावे षुक् जौ
हेतो भ्रद्भयं मुण्डो भापयते भीषयते रुहेर्जौ पो वा रोपयति रोहयति कल्प
पति अचीक्लृपत् अचकल्पत् वर्तयति अवीवृतत् अववर्तत् मार्जयति
अमीमृजत् अममार्जत् ऋदृङ्क्नीजी नाम आत्वं जौ अध्यापयति अध्यापि
पत् अध्ययङ् सपरे जौ इङो गा वा अध्यजीगपत् ज्ञापयति अचिक्रपत् जा
पयति अजीजपत् क्रीङ्जीरीक्ष्मायीनां जौ पुक् क्रापयति अजिक्रपत्

उपाध्यायात् ... कीस्य ... इङ
परे जौ ... 
पवाद ॥

अइङ सपरे किं अध्यापयति
इङ किं ... यति
... २॥

क्रीपयति त्वत्रोप ... पालघोरिति
यो गवि ... 
गुरोरपि ... किं तारयति
जौ किं जिक्रेति॥ ...

उ॰ त्रं
७२

क्नोपयति अचिक्नोपत् रेपयति अरीरिपत् पूर्वयोर्विसेहाकारे च लोपः क्नो
पयति अचुक्नुपत् क्ष्मापयति अचिक्ष्मपत् दुषेर्णौ दीर्घः दूषयति स्फा
येर्वोणौ परे स्फावयति अपिस्फवत् अदद्रुदयसे अरुडयति आडिडुत्
आर्चिचत् औंदिदत् औब्जिजत् अर्दिदूपत् रभिलभोः स्वरे नुम न लव
पलिटोः रंभयति अररंभत् अललम्भत् ह्लापयति अजीह्लपत् अस
स्मरत् अददरत् अविभ्रजत् अबभ्राजत् काणरणभणश्रणां लुपरे

दुषेरति किं
चिंतयति अ
किं दूषति २

पवयोर्विसहकारे पूर्वयोः किं
न तु सि... रेपयति ...
...

स्फायो वत्वं स्यात्
प्रकरणात् लोप
रेणाविति किं स्फा
यते स्फायः किं
ष्वायति २॥

भ्राज भ्रास भ्लाश
दीप जीव मील पीड वे
पधायाः १

कणादयः ...

७२

ठ ह्वेञ्जवाणि लोटि लोपी नो वा ह्रस्वः अह्वीकणत् अह्वक्काणत् सायेः सं
प्रसारणं मङि अस्हुषुपत् स्वयतेर्ण्यन्तस्य संप्रसारणं वाङ् तयोः अशूशुव
पत् अशूशवत् वेष्टचेष्ट्योः एवं स्यात्त्वबाङि अववेष्टत् अविवेष्टत् अ
चचेष्टत् अचिचेष्टत् जिघ्रतेरुपधाया इद्वाङि अजिघ्रिपत् अजिघ्रपत्
सिध्यतेरैहलौकिके पि स्वरस्यात्वं णौ अन्नं साधयति अन्नं सेधयति प्रज
नेर्वीयते रात्वं णौ वा वापयति वाययति चित्तविरागे दुषेर्वा दीर्घो णौ दूषय
ति दोषयति कृणौ गो वा गमिः गमयति अजीगमत् आपयति आपिपत्

कामः चिंत दि० पं० दुष्यतिको पे स्नानं तु ध्यादौ विकल्पो भवति॥

वीगति प्रजनकान्त्यसनखादनेषु इत्यस्य कारनिर्देशो अनयणाऽऽदादिकत्वेन यकारा ऽसम्भवात् प्रजनेः किं वापयति पतितसामस्कारो नवा पुर्वायते

उ॰ चं॰
७३

ञत्रप त्रपत्

मितां ह्रस्वः

मितां ह्रस्वः घटादीनां घटादयो मितः घटयति व्यथयति प्रथयति प्रस

विस्तारे प्रसयति म्रद मर्दने म्रदयति ञत्रसु स्खद विद्रावणे स्खद

यति त्वरयति ज्वर रोगे ज्वरयति नट नृत्तौ नटयति चक तृप्तौ चकय

ति लगे संगे लगयति ज्वल दीप्तौ ज्वलयति स्मृ आध्याने स्मरयति दृ

भये दरयति नॄ नये नरयति श्रा पाके श्रपयति मारणतोषणनिशामने

षु ज्ञा ज्ञपयति कंपने चलिः चलयति मदी हर्षदैन्ययोः मदयति घ

उत्कंठा न्स्र्वंक
स्मरणं माध्या
नेदेव दृतेः मान
रस्मरति ३

दृ भये देवदृतेः
दरति दरतीति
दरणं दरंतं जग
दृतेः प्रेरयति दरय
तीति मितां ह्रस्व मध्या
दन्यत्र दारयति के
चित् घटादौ स्मृ दृ त्वरे ति सूत्रे च दृ इति दीर्घस्थाने
ह्रस्वं पठंति तन्मते मा घवेः घ घप कृस्याता भवेत् तत
ह्रस्वोव्वेति सूत्र ह्रस्वविकल्प वृधा पके
दृग्र इहणिङ नेर्षे कस्यात

कंपने चलिः चेलयति
शाखा कंपनात् अन्यत्र तु
शीलं चालयति अन्य
पाकरोतित्यर्थः १

पाकाद् अन्यत्र श्रापय
ति स्वेदयति इत्यर्थः २

श्रामज्ञालोच
नेऽन्त्सस्यनिशा
मनेमितिवि॰ पंजानेर



७३

नशद्वे ध्वनयति जनी जॄष क्नसु रञ्जो मन्ताश्च जनयति जरयति क्न
सु ह्वरणदीप्त्योः क्नसयति रञ्जेर्णौ मृगरमणे नलोपः रजयति श्र
मीरजन्त श्रमयति दमयति ज्वल ह्वल ह्मल नमामनुपसर्गाद्वा ज्व
लयति ज्वालयति ह्वल ह्मल संचलने ह्वलयति ह्मलयति स्म
लयति ह्मालयति ग्लास्नावनुवमां च ग्लपयति ग्लापयति स्न
पयति स्नापयति न कम्यमिचमां कामयते शमु रोगे णतौ च

अानुपसर्गीरेवा मित्वा अवयोप्र प्राप्ते वृ्ने घटादित्वात्प्राप्ते कमेः अ मन्तत्वाच्च प्राप्ते विषार

अमन्तत्वात्प्राप्ति एषा मित्वं न स्यादिति १

सि. चं.
उ. ७४
घृतादिवा नत्वाशैत्री
निसेधः ३

अमयते चामयति शमयति दर्शने मित्त्वं निशामयति रूपं पश्यति भोज-
नेतोऽन्यत्र मित्त्वं आपामयति भोजने तु आस्वाणान् यमयति भोजयतीत्यर्थः
स्खदिरवपरिभ्यां मित्त्वं: अवस्खादयति परिस्खादयति ईर्ष्य ईर्ष्यायां ईर्ष्य-
तेस्तृतीयो द्विः स्यादेकस्वरो वा आदिः ऐर्ष्यियत् द्वितीयपक्षे सन्नन्ते ईर्ष्यिषि-
षति आदिपदे ईर्ष्यियिषति ऐर्ष्यियिषीत् आदिः तु स्वरादेः परः ऐर्षिष्यत्
इति सन्नन्तप्रक्रिया ॥ ० ॥ इच्छायामात्मनः सः धातोरात्मन इच्छायामर्थे सप्रत्य-
यो भवति द्विश्च भवितुमिच्छति बुभूषति बुभूषांचकार अबुभूषीत् द्वा- ९४

उकृञ्करणे सेदीर्घः स्वरान्तस्य
धातोर्दीर्घः स्यात् सप्रत्यये ग्रादौ
दीर्घः स्यात् उर्ध्वोऽपि कृ से कृ इति दीर्घः
चिकीर्षति २

अन्तरद्वरकिञिः २

वुः से उवर्णान्तादवर्णान्ताच्च गरहगुहिभ्यां च परस्य सस्यानेट् नानिटि से उहुर्जिते सु
प्रत्यये परे गुणो न निनीषति सेदीर्घः चिकीर्षतु चिकीर्षति जिगीषति बुभूषति
बः से पिपठिषति पिपासति मुमूर्षति बुभूषति बुभूर्षति रुदविदमुषग्रहिस्वपि
प्रच्छः सः कित् रुरुदिषति विविदिषति मुमुषिषति होढः अदिजघानो जिघृ
क्षति मुमुक्षति स्मरदृङ्धृङ्प्रच्छिभ्यः सः सेट् चिकीरिषति जिगरिषति जिगलि
षति दिदरिषते दिधरिषते पिपृच्छिषति अतुमिच्छति जिघत्सति हनिङो
सेदीर्घः इङः सेगम सन्तात् विवदत् आधिजिगांसते गमः सस्येट् नाति

उपचषपाके पापाने स्मृहिंसायां पोसरीत्युरधे रीति दीर्घः
जिगमिषति स्मृहिंसायां नगमिषति सप्रत्यये गरे उ

म मतुमिन मरणायां

रुदविदमुषा णां ग्रयाणां व णोपधानि इ विकल्पो प्राप्ते गा हिंसायां पृ ह्रीनां तु सस्य प्राप्तेव च न ग्रह उपादाने ग्रहणमिति स ग्रहणं गृहि तु मिच्छति जिघ क्षति ११

कृहिंसायां गृनिगरणे दृङ् आदरे धृङ् अवस्था ने प्रच्छ ज्ञीप्सायां गिरते स्व रे स्म लोलि

३०॥ चं० त्रिगमिषति ईप्सति आप्लृ धा रभ लभ शक पद पत मि मी मा मा ङ् मेङ् मेङ् प्रणि
७५ ङां स्वरस्येस अत्र निरिसे परे पूर्वस्य च लोपः दित्सति धित्सति रिप्से दाने म्वादा वात १
चपाऽसानां रिप्सते लिप्सते शिक्षते शिक्षति पित्सते पत
तेन दरिद्रा म्यः सस्य इट् वा पित्सति पिपतिषति मित्सति मित्सते डुमिञ् प्रक्षेपणे
आप्नोतेरीः आप्नोतेराकारस्य ईः सपूर्वे लोपश्च ईप्सति अपोऽर नापोवा

अथ मोजने
अपेरिच्छायां वाऽ नायश्च तत्र पः अथ नायति अपिशिषति ति

आपू मिरुच्यति
अशू व्याप्तौ २

७५

तनुविस्तारेपततने
तिरुस्यवेटू१ ॥ रंमदंमने२ ॥ दिवुक्रीडायां४

हरिदृढ़दृ
तोपहरिदृते
नेपूर्णलोपः
सोवा२

तंसति तितनिषति तनेः सादैसेवादीर्घः तितांसति दिदरिद्रिषति दिदरिद्रासति दंभिन्नुत्रिप्रभ्यांवास्यवेट्‌ दिदंभिषति जिज्ञपयिषति ज्ञपेः स्वर स्यास्सादेसेइत्नं विलोपश्च दंभेरिच्च दीप्सति धिप्सति धीप्सति ऋवंतऋधश्च स्तुश्रिस्यापूर्णामृ सनिमृः सस्यारेवा दिदेविषति वस्यानिरिसेऊः दिद्यूषति जुघ्रदिघ्रिषति ऋधेइत्ननिरिसेत्व रस्याऊभवति दिघत्वलोपश्च ईर्त्सति विमृज्जिषति विमज्जिषति पिपृच्छिषति विमृहति विमर्दति पिप्रश्रिषति पिप्रीषति सिस्वरिषति सुस्वषति पि

ज्ञपज्ञान
ज्ञापनयोः२
ज्ञानिरिसेउ
पधायानस्य
लोपःज्ञादि
जेवानास्ति
निधत्वेट्‌३

स्कोरादयोश्च

भ्रस्जपाके२८ भ्रस्जेर
मोररनपिवाज्ञाता भ्रा
वेस्त्रुत भ्रवेजवा इति

२ ॥ कोन्द२ १

स्तौतिण्यन्तयोरेवेति
नियमात् सिसनिषति इ
त्यत्र षत्वं कोऽपि न २

ऊं न्वं० पुनिमृते स्तेहिषि:
७६

यविषति पुपूषति ऊर्णुनुविषति ऊर्णुनविषति ऊर्णुनूषति विभरि
षति बुभूर्षति सिसनिषति सिषासति अनिटि सउपधायानस्यलो मनर्तीत्वम रणयोः १
पः तृहिहिंसायां तितृंहति तितृंहिषति इणःसगम् नतु बोधने जि
आत्मनः एतन्ये श्रुति ४ गमिषति बोधनेतु प्रतीषिषति इणवदिकः अधिजिगमिषति इव
रलोव्युपधाद्धलादेः संश्च क्त्वासनौ सेटौवाकितौ द्युतिष
ते दिद्योतिषते रुरुचिषते रुरोचिषते लिखअक्षरविन्यासे लिलि
खिषति लिलेखिषति सिस्निहिषति सिस्नि[illegible]हिषति सिस्नेहिषति ॥

७६

यदा बुभूषसे पर
स्य पञ्चावंदाहे
ति जंतपोरेव ना पू
स्व राधस्माधुस् स्टीडे १

स्तौतिण्यंतयोरेवषेषत्वीन्तस्यषः सुष्वापयिषति तुष्टूषति सिषाधयि
षति षेकिम् तिष्ठासति सुष्वप्सति राधोऽभ्यस्य हिंसायामिस् सेद्वित्वे लोपश्च
राधहंसिद्धे सत्तोनपिहू रित्सति ॥ अर्त्सत ॥ आरिरात्सति मुचोऽकर्मकस्य गुणो वा सेद्वित्वे लोपश्च मोक्ष
समनः क्षते मुमुक्षते वा वत्सः स्वयमेव ॥ अकर्मकस्येति किं मुमुक्षति वत्सं कृष्णः ॥ विवृ
त्सति ॥ आतितिर् विवर्तिषते निनर्तिषति निनृत्सति ॥ इट् वृञूदंतात्सस्येट्
वा तितनिषति तितंसति तितांसति विवरिषति विवरीषति वुवूर्षति

ॐ चं
७७

इ ड्‌ ऋध्यन्ते अष्टाघ्या पयि सिद्धानिड्‌ ड्‌ स्य परे जोर्द्वे गावाहातो जैषु केउ

अगतौ अस्यापि अनिट्‌ त्वात्‌ इगममस्य प्राप्तिः सस्य ऋषि गुणे चक्रते अरीस ऋते स्पिते स्वरादेप रः इति पूर्वस्य स्थितिस् २८

अ‍ उ न्यापि मन्हे दृगा दो २

इ ऋप्यमेर

ति घु कौटिल्ये जुघुक्षति दिधरिषति दिधरीषति स्मिङ्‌ पूङ्‌ रंज्वशाम्यः
सनेच २ सिस्मयिषते पिपविषते अरिरिषति अंजिजिषति अशिशिषते व्यात्यो २
उचिविद्रुषति अधिजिगापयिषति अध्यापिपयिषति पिस्नापयि
षति सुष्वापयिषति जुहावयिषति पुस्फोरयिषति पुस्फारयिषति
चुद्रावयिषति पिपावयिषति बिभावयिषति पिपावयिषति दुद्राव
यिषति लिलावयिषति सुस्रावयिषति सिस्नावयिषति सोतात्सोन

उकुउ देव अ
इदुः दुरिष्ठ
स्यापि इतरवे से
चपारुतिचणी
देकणीचयस
रितसेटोतुते
दृसादिक्ष्य
चक्रतेर

२ पोष्यिरगति वे है: स्वपते अत स्पति गाहे प्रसारणं २

ह्रः जस्य हृयां ह्रपतेरङः स्पयोः सप्रसारणं पुगा भावश्च ३

७१

स्वापि सां तात्स्यादेव जुगुप्सिषते इति सप्रक्रिया ॥ ०॥ ११ गार अप्रतिसपेदः सोदथ्ये
ङ्कि एकस्वरा द्दसोर्दधीतोरतिशयेथें योनः पुनश्च चपङ् प्रत्ययो धातो
द्विवचनम् यङि यङि यङ्लुकि च पूर्वस्य नामिनो गुणः स धातुः ङित्वा
दात् अतिशयेन पुनः पुनर्वा भवति बोभूयते बोभूयांचक्रे अबोभूयिष्ट
बोभुज्यते अनपि च हसात् हसादुत्तरस्य यस्य लोपो भवत्यनपि विषये बोभु
जांचक्रे मोमुद्यते लेलिह्यते जोहूयते वेविद्यते आतः यङि यङ्लुकि च
पूर्वस्यात आकारः पापच्यते पापच्यते सिचे यङि नसस्य वः सोसिच्यते ।

वै. ७.
७८

सृक्षि सृविक्षि सृञ्चश्रन्तौ सृणोति भ्वादयः सुचैत्स्नन्ध सो सुच्यते स्त्रवेष्ने सो
सृच्यते सृञ्चश्रवणे सोम्रश्चते सोम्रञ्चांचके पकारपररेफस्पनद्धित्वनिषे
धः श्रुनायश्यते गन्नशश्पते ऊर्णोनूपते गतस्पर्धात्स्वेदिस्पवयः कुटिले
मटति श्रटाससते वाव्रज्यते लपसदचरजपजभदहदंशगृभ्योथ्यो
र्थगर्हायामेवयङ् गर्हितं लुम्पति लोलुप्यते सासद्यते जभञ्ज
पानुकृजभानाम्पजपजभदहदंशभंजपसचारफलांचपूर्वस्पन

कुपङ्लुकोः चरफलोश्चोत्परस्यात उत्पङ्लुकोः चंचूर्य्यते चंचुरांचक्रे
पंफुल्यते पंफुलांचक्रे नुगित्यनेनानुस्वारो लेट्यतेसचपदांतवत जंजप्यते
जंजप्यते गिरतैरेफस्य लत्वं यङि जेगिल्यते पंपस्यते यंयम्यते चाखाय्यते
चंखन्यते चंकम्यते तंतन्यते जंजभ्यते दंदह्यते दंदस्यते वंभज्यते पप्रावा
घनंगृपन्त्ययोः पंपच्यते रीगृदुपधस्य च ऋत्वतो धातोर्यङि परे रीक्स्यात रीकु
नरीनृत्यते वरीवृत्यते जरीगृह्यते वरीवृश्च्यते परीपृच्छ्यते चलीक्लृप्य
ते वश्च्यूर्यङि नसंप्रसारणं वावश्यते स्यायेतेर्वा पोप्रूयते पेप्रीयते॥

च
७९

सास्मयिते कवतेः एर्विस्पनचु तंयङि कोकूयते कंचुसंस्रसुधंसुमंस्रकसप
तपदहंकंदंयङि लुकि चर्फर्विस्पनीक वनीवच्यते सनीस्रस्यते दनीध
स्यते वनीभ्रस्य चनीकसते पनीपत्यते पनीपद्यते चनीस्कद्यते ऊ
तोरिंये चेकीयते जेहीयते वेवीयते दादेः ऊपिदाधामागाहाकं
पिबतिसोस्यामिकारः क्ङिति हसे देदीयते मेमीयते जेगीयते जेहीयते
पेपीयते सेषीयते नेनीयते घ्राध्मोर्यङि जेघ्रीयते देध्मीयते दं
तेर्हिंसायां घ्नीभावः यङि वाच्यः जेघ्नीयते जंघन्यते स्वपिस्यमिव्येञां

यङि संप्रसारणं सोषुप्यते सेषिध्यते वेवीयते चायः कीयङि चाय पूजा
निशामनयोः चेकीयते जेजीयते जनी प्रादुर्भावे जंजन्यते श्रीङोड्य
ङः ङिति शाशप्यते ओ ढौकयते तो त्रौकते ॥ इति यङन्तप्रक्रिया ॥ अथ यङ्लुगन्तप्र
उक्तप्रत्ययसंयोगं विनापि यङो लुग्वा यङ्लुगन्तात्पर यङ्लुगदादौ बोध्य
म अदादित्वाच्छपो लुक् यङ्लुकि सति तिपि [illegible] विट् बोभवीति बोभोति बोभूतः बो
भुवति बोभूयात् बोभवीतु बोभोतु अबोभवीत् अबोभोत् अबो
भूताम् अबोभवुः बोभवांचकार गुणं बाधित्वा नित्यत्वाद्वुक् अबो

उ.वे.
८०

भूवीत् अबोभोत् अबोभूवुः अबोभोः अबोभूवम् पापचीति पापक्ति पापक्तः पा
पचति अपापचीत् अपापक् अपापक्ताम् अपापचुः पापचांचकार अपा
पचीत् ३ ऽदुः स्वरेऽपिनोपधाया गुणः बोभुजीति बोभोक्ति अबोभुजीत् अबोभो
क् बोभोजिता अबोभोजीत् वावदीति वावत्ति वावदीतु वावत्तु वावद्धि जा
घटीति जाघट्टि अजाघटीत् अजाघट् स्पर्द्ध संघर्षे पास्प
र्द्धीति पास्पर्द्धि पास्पर्द्धः हि पास्पर्द्धि अपास्पर्द्धीत् अपास्पर्त् सिपि अपा
स्पाः अपास्पर्द्धीः अपास्पर्त् अपास्पर्द् गाधृ प्रतिष्ठालिप्सयोः ग्रंथे च

जागाधीति जागाद्धि जागाद्धः आदिजवानां जाघात्सि अजागाधीत् अजाघा
त् सिपि अजाघाः अजाघात् नाथृनाधृ० नानाधीति नानात्ति नानात्तः ना
नाध्यति दधधारणे दादधीति दादद्धि दादद्धः दादधीषि दाधत्सि अदा
दधीत् अदाधत् अदादद्धां अदादधुः अदाधः अदादधीः अदाधत् दा
दधांचकार दादधिता अदादाधीत् अदादधीत् चोस्कुंदीति चोस्कुंत्ति अ
चोस्कुंत् अचोस्कुंदीत् मोमुदीति मोमोत्ति मोमोत्सि कुर्दखुर्दगुर्दमुर्दगुद क्री
डायामेव चोकूर्दीति चोकूर्त्ति अचोकूर्त् अचोकूर्दीत् सिपि अचोकूः अचो
कूर्दीः अचोकूर्त् अचोकूर्द् अचोकूर्तम् अचोकूर्त चोखूर्दीति चोखूर्त्ति

उ० च०
८१

चोरकृतैः सिषि अचोरकृः ऋदंतानामुपधायांचण्ड लुकि एवंस्यात्कृ चरिकृ चरीकृ च ८१
र्करीति चरिकरीति चरीकरीति चर्कर्त्ति चरीकर्त्ति चरीकर्त्ति चर्कृतः चरिकृतः
चरीकृतः चर्कृति चरिकृति चरीकृति अचर्करीत २५ वृ वर्वृतीति वरिवृतीति व
रीवृतीति वर्वर्त्ति वरिवर्त्ति वरिवर्त्ति वनीवंचीति वनीवंक्ति वनीवक्तः वनीव
चति गम जंगमीति जंगंति जंगतः जंग्मति जंगमि जंगमीमि जंगन्व जं
गन्मः हन जंघनीति जंघंति जंघतः जंघ्नति जंघन्मि अजंघनीत अजंघन्
आशिषि वध्यात अवधीत अवाधि ष्टा चर चंचूर्त्ति चंचुरीति चंचूर्तः चंचु
रति अचंचुरीत अचंचूः चंखनीति चंखंति चंखतः चंखन्ति चंखायात

चेरवन्यात् अचेरवनीत् योयवीति योयोति अयोयवीत् अयोयोत् योयूयात् यो
यविता अयोयावीत् नोनवीति नोनोति जाहेति जाहाति जाहीतः जाहति जा
हीहि अजाहेत् अजाहात् अजाहीताम् अजाहुः अजिहिषि जाहायात् अजा
हासीत् अजाहासिष्टाम् दादेति दादाति दात्तः देहि दादांचकार दादेयात् दा
देता अदादात् अदादुः एवं धात्तः दाधेति दाधाति धात्तः इत्यादि धेटस्तु दाधेति ।
दाधाति धात्तः धेहि दाधेयात् अदाधासीत् अदाधत् दापलवने दादेति दा
दाति दादीतः दादीहि दादायात् अदादासीत् सास्वपीति सास्वप्ति सास्वप्तः सस्व
पति असास्वपीत् असास्वप् असास्वप् सास्वप्यात् असास्वपीत् क्षिपि विक्षेपे चा ।

करीति चाकर्त्ति तातर्त्ति तातरीति तातीर्तः तातिरति तातिर्हि तातराणि अतातरीत्
अतातः अतातीर्णाम् अतातारीत् अतातारिष्टां अतैतै यङ्लुकि द्विर्वचनेऽपि ऋस्य रः
इत्येतत्र रुक् रिग्रीकौ सत्पूर्वस्यासवर्णे स्वरे इति इय अरर्त्ति अरियर्त्ति अररीति
अरियरीति रअर्त्ते तः अरियतः रुको रि लोप इति लोपः अरारति अरियर्त्ति र
लिङि रिङ् आरियात् अररियात् अरीरियात् गॄ जर्गर्हीति जर्गर्त्ति जर्गृतः
जर्गृहति इत्र जर्घर्ति गॄ जागर्हीति जागर्त्ति तस्मादीडि निमित्तस्य संप्रसारणं
तस्य बहिरंगत्वेनासिद्धत्वान्न रुगादयः जागृतः जागृहति जागृहीषि जा

घृद्धि जाग्रहि ता जर्गृ धीति ३ जर्गृढुः ३ जर्गृ घति जर्गृ धीषि ३ जर्घर्षि ३
ग्ध्र जर्गृ धीत ३ ग्ध्र जर्घर्त ३ ग्ध्र जर्गृ धुः ग्ध्र जर्घीः ३ ग्ध्र जर्गृ धीत ३ ग्ध्र जर्गी
र्धि ष्टाम पाप्रद्धीति पाप्रृष्टि तस्मादेन संप्रसारणम पाप्रष्टः ङ्ि तिम्सेर्को
जोमे ढस्यापशेवस्य ऊः पाप्रृस्म पाप्रढ्ढुः पाप्रश्मः हृयगतौ जाहर्स्यीति जाहृ
ति जाहृयति जाहृस्सि जाहृयीषि जाहृामि जाह्वावः जाहृामः हृयेगतिकौ
न्त्योः जाहर्यीति जाहृन्ति जाहृतेः जाहृहि ग्ध्र जाहृः ग्ध्र जाहृयुः ज्वरत्वर
स्त्रिव्यविमवामुपधाावकारयोरूः कौ ऊ सादौ जमादौ हकारे च प्रत्यये परे

८३ उ० के जाजरीति जाजर्त्ति जाजृतः जाजर्वः जाजृमः तातरीति तातृतः सेसवीति सेसोति मा
मवीति मामोति मामूतः मामवीषि मामावः मामूमः मामवीतु मामोतु मामू
तोम् मामूहि मामवानि अमामवीत् सिपि अमामवीः अमामोः अमाम
वम् अमामाव अमामूम रेफाद्दुल्लोपः क्रोऊसादो अमादौहे च प्रत्यये परे
तुर्वी थुर्वी दुर्वी धुर्वी हिंसायाम् तोतूर्वीति तोतोर्त्ति तोतूर्तः तोतूर्वति तो
तूर्वीषि तोतूर्वः तोतूर्मि तोथोर्त्ति तोथूर्तः देदोर्त्ति दाधोर्त्ति मुर्छा मोहसमु
च्छ्रययोः मोमोर्त्ति मोमूर्छति इति यङ्लुगन्तप्रक्रिया ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

च

नाम्नो यई चास्य नाम्न इच्छायामर्थे प प्रत्ययो भवति अवर्णस्य च ईका

रः आत्मनः पुत्रमिच्छति पुत्रीयति केचित्स्वरवद्यकारः गामिच्छति

गव्यति गव्यांचकार नावमिच्छति नाव्यति त्वद्यति त्वद्यांचकार त्वदांचका

र युष्मद्यति युष्मदांचकार युष्मद्यांचकार युष्मद्यिता अस्मद्यति

अस्मदांचकार अस्मद्यांचकार काम्यश्च पुत्रकाम्यति पुत्रकाम्यां

चकार धनस्यानेकारो गार्द्धे धनायति अन्यत्र धनीयति उद

कस्योदनपिपासायाम् उदन्यति अन्यत्रोदकीयति गोष्यति गीरो

उ॰ त्वं॰ चकार गौर्य्यांचकार पृथ्यति दिवमिच्छति दिव्यति अप्सुमिच्छति अप्
८४ त्ति दस्य क्यचोरिषेऽन्यपि करीयति इसातच्छिन्तयस्यलोपोयेच्छोच
गार्गीयति वाच्यति कवीयति समिध्यति इसात्यस्यलोपोवान
पिनामधातौ समिधियता समिधिधिता मान्ताअप्रत्ययाभ्यांपोन कि
मिच्छति इदानिच्छति स्वरिच्छति अश्ववृषयोर्मैथुनेच्छा
याम् अश्वस्यति वडवा अश्वस्यांचकार अश्वस्यिता वृषस्यति गौः
वृषस्यांचकार क्षीरलवणयोर्यैसुकुलालसायाम् क्षीरस्यति

वाल्ः दौरस्यांचकार लवणस्यति उष्णः लवणस्यांचकार नाम्नो
येलालसायामसुगभस्येको दधिस्यति दध्यस्यति दधिस्यांचक
रा दध्यस्यांचकार मधुस्यति मधस्यति यशस्कामस्यति सर्पिष्कू
म्यति मानताबायाम्पाकाम्यः किंकाम्यति करणेच नाम्नः करणेष्वे
पः नमसः स्वजयाम नमस्यति देवान्स्वजयतीत्यर्थः तपस्यति
तपस्यांचकार तपसांचकार वरिवसः परिचर्यायां वरिवस्यति
गुरुंसुश्रूषयतीत्यर्थः शब्दादिभ्योपड शब्दंकरोति शब्दायते

उ०वं० वैरायते॥ कलहायते॥ अभ्रायते मेघायते॥ काष्ठायते॥ उष्मवाष्पधूमे
८५ भ्य उद्वमने॥ उष्मायते॥ वाष्पमुद्वमति॥ वाष्पायते॥ धूमायते॥ त्रि

ड्डिन्करणे॥ नामोत्रिपूत्रस्यपकरणेऽर्थेसचाडित॥ घटंकरोति॥ घट
यति अजघटत॥ महान्तंकरो॥ महयति॥ अजूलोपिनोनाडिका
यै॥ अममहत॥ युवानंकरोति॥ युवयति॥ अयुयुवत॥ युवाल्पयो
कन्वा॥ कनयति॥ अचीकनत॥ नाविष्ठवत्कार्ये॥ स्थूलंस्थवयति
दूरंदवयति॥ अदूदवत॥ दूसयति॥ अदिदूसत॥ दोपयति॥

८५

अचिह्निपत ॥ होदयति ॥ अचुह्रदत ॥ प्रिंयं ज्ञापयति ॥ अपिप्रयत ॥
गुरु ॥ जरयति ॥ अजीगरत ॥ स्थिर ॥ करोति ॥ स्थापयति ॥ स्थाप
पते ॥ अतिस्थपत ॥ ऊढं करोति ॥ ऊढयति ॥ नेरङ् ॥ स्वरादे
पर ॥ अडि पूर्वस्य ढत्व जो वा ॥ औजढत ॥ औडढत ॥ ऊढं करोति
ऊढयति औजिढत औजिढत कर्तुर्यङ् उपमानात्कर्तु राचारे
श्येन इवाचरति श्येनायते काकः पण्डितायते मूर्खः पुंव
द्भाव लोपः पयायते पयस्यते वा तक्रं पयसीचक्रे पयस्यांचक्रे ॥

उ०वे०
८६

अप्सरस ओजस सुमनसां नित्यम्॥ अप्सरायते कुरूपा॥ ओजायते दु
र्बलः॥ सुमनायते॥ नाम्नआचारे क्विब्वा॥ कृष्ण इवाचरति कृष्णति॥
कृष्णायते॥ अ इवाचरति॥ अति॥ अतः॥ अदे॥ अन्ति॥ आमि॥ आ
वः॥ आम॥ एत॥ अतु॥ अतः देलुक्॥ अ॥ आत्॥ लिटि॥ औ॥ आतुः॥
उः॥ इथ॥ यतः॥ यात्॥ यास्ताम्॥ इता॥ यमरमेति॥ आसीत्॥ आसि
ष्टाम्॥ अयते॥ मालेवाचरति॥ मालाति॥ अमालात्॥ मालां चकार॥
मालायात्॥ मालेता॥ अमालासीत्॥ कविरिवाचरति॥ कवयति॥ क

८६

वीयात् । नामधातोर्द्विर्वासौ ॥ अकवयीत् ॥ विरिवाचरति ॥ वयति । विवा
य । विव्यतुः अववयीत् ॥ अवायीत् ॥ श्रीरिवाचरति । श्रयति । शिश्रियतुः ॥
पितेव । पितरति ॥ रिङ् । पित्रियात् ॥ भूरिवाचरति । भवति ॥ बुभाव अभा
वीत् । अबभवीत् ॥ द्रुरिवा । द्रुवति । अदुद्रुवीत् । अमांतस्योपधायादीर्घः ॥ क्रौ
ऽसादौदिव्वृति । इदमिवाचरति । इदामति । राजेवा राजानति । येनांतमे
वपदं । राजायते । पथ्या इव पथीनति ॥ पथीयते ॥ मथीनति । ऋभुक्षीणति ।
द्योरिव । द्यवति । दुद्याव । द्यूयात् । कस्वकृति ॥ चकौ ॥ चकेत्स्मेत्या । क्या

उ०चं० न। क्रिता। अक्रीत। स्वश्व। स्वेति। सखो। सखेतुः। अश्वाचार उपमानात्॥ कृ
८७ मीधारयो रुपमानात्यप्रत्ययश्चाचारे पुंस्ये चेकारः॥ पुत्रमिवाच
रति॥ पुत्रीयति। भृशाद्युपाध्यायः॥ प्रसादीयति। कुटयामिवेहः॥ भृशादि
भ्योऽभूततद्भावे यङ्। अन्त्यहस्सलोपश्च॥ अभृशो भृशो भवति। भृशायते।
अभृशा भृशात्। पुष्पाद्भवति। पुष्पायते। क्विपि। भृशाति। क्विरपि॥ भृशो भव
ति॥ भृशपभृता॥ भृशपभृता। सुमनायते। उपसर्गे समाकारे एवेप
दं धातुसंज्ञाहेतो प्रत्ययान्विकीर्षिते पपक्रियते॥ तेन मनभृशादाद्याश्री
८७

गट् । सुमनायते ॥ उन्मनायते ॥ उद्मनायते ॥ सुखादिभ्योपङ्कर्तुरनुभ
वे । सुखं वेदयते । सुखायते । दुःखायते ॥ पुच्छाद्दुदसने व्यसने पर्यसने
च णिङ् ॥ उत्पुच्छयते । विपुच्छयते । परिपुच्छयते ॥ भाण्डात्समाचयने । सं
भाण्डयते । चीवरादर्जने परिधाने च ॥ चीवराण्णङ्जयति परिधत्ते वा । सं
चीवरयते भिक्षुः ॥ परिचीवरयते । नाम्नोजिराचष्टे । अर्पिवेदसत्या
नामापुक्ले ॥ अर्पापयति । अर्तीपयते । वेदापयति अविवेदयते । सत्या
पयति असत्यापयते । एनीमाचष्टे । एतयति । ऐततत् । पटुमाननिनापुवत् ।

उ०वं० ८८ एतायते । [१] युष्माचष्टे । युष्पयति । वैड्डसन्तां पूर्वैकवा टिलोपः ॥ अपिप्रपत्
अपपुपत् । मदं मद्दयति अमिमदत् अममदत् ॥ मश्रा मश्रायति अववम
श्रात् । कृशं कृशापयति अचकृशात् ॥ दृढं दृढयति अददृढत् ॥ परिवृढयति
। पर्यवीवृढत् । णौ एकस्वरस्यानटिलोपः ॥ त्वां मां वाचष्टे ॥ त्वादयति ।
अतित्वदत् । मादयति अमीमदत् ॥ युवां आवां वा ॥ युष्मयति । अयुयुष
त् । असस्मयति असिस्मयत् ॥ स्वानं स्वयति स्थिस्वाय ॥ असिस्वयत् ॥ श्रावयति
। अशुश्रावत् । शुनयतीत्येके ॥ अशुशुनत् । विद्वांसं विद्वयति ॥ विदयती

त्वन्ते। विदाययतीत्यपरे। उदीचयति। उदैचिचत्। प्रत्यंचं प्रतीचयति। प्र
त्यचिचत्। सम्यंचं समीचयति सम्यचिचत्। तिर्य्यंचं तिरापयति अ
तितिरापत्। सध्र्यंचं सध्र्यापयति। अससध्र्यापत्॥ अन्तिकं नेदयति
अनिनेदत्। बाढं साधयति। अससाधत्। तृप्रं त्रापयति। अतित्रिपत्। दीर्घं
द्राघयति। अदद्राघत्। वृन्दारकं वृन्दयति। अववृन्दत्॥ इति नामधातु
प्रक्रियाः॥ कंड्वादिभ्यो यक् स्वार्थे। कण्डूञ् गात्रविघर्षणे। कण्डूयते।
कण्डूयति॥ मंतु अपराधे रोषे च॥ मन्तूयति। वल्गु पूजामाधुर्ययोः।
वल्गूयति। असु असू उपतापे च। असूयति। असूयति। असूयते।

उ० चं० २९

लेलादीप्तौ लेलायति मेधाश्रासुग्रहणे मेधायति दुःखसुखतत्क्रियायां

दुःखयति सुखयति सपर्य्यपूजायाम् सपर्य्यति भिषजश्चिकित्सायाम् भिष

ज्यति इषुधधारणे इषुध्यति गद्गदवाक्स्खलने गद्गदयति एला

खेलाविलासे एलायति खेलायति हृणीङ्रोषणे लज्जायाञ्च हृणीयते

महीङ्पूजायाम् महीयते आगदानीरोगत्व आगदयति आगदीत् इत्यादि

कंड्वादयः ॥ निविशोरेः न्यादिपूर्वकाद्विशादात्मनेपदं निविशते प

रिव्यवेभ्यः क्रियः परिक्रीणीते अवक्रीणीते पर्य्यवक्रोणे विपराभ्यांजेः वि

जयते वजेण पराजयते आडोदाणोऽनास्यविकाशने आदत्ते विद्यार

२९

आदित्ते। विकाशनेतु। व्याददाति मुखं विहगः सः। पराङ्गकर्मकादित्येव व्याद
ते पिपीलिकाः पतङ्गस्य मुखं [illegible]। क्रीडोऽनुसंपरिभ्यः। आक्रीडते अनुक्री
डते परिक्रीडते समोऽकूजने संक्रीडते कूजनेतु संक्रीडति रथचक्रं॥ आ
गमेः क्षमायाम्। आगमयस्व तावत्। शिक्षेर्जिज्ञासायाम्। धनुषि शिक्षते। ह
रतेर्गतताच्छील्ये। पैतृकमश्वा अनुहरन्ते मातृकं गावः। किरतेर्हर्षजीविका
कुलायकरणेषु। अपात्किरते सुट्। चतुष्पाच्छकुनिकर्तृके आलेखने
अपस्किरते वृषो हृष्टः॥ कुक्कुटो भक्षार्थी च। श्वाश्रयार्थी च। अपचस्करे।

उ०चं०
५०

अपस्करिषीष्ट। अपस्कीर्षीष्ट। अपस्करिता। अपस्करीता। अपास्करिष्ट।
अपास्करीष्ट। अपास्कीर्ष्ट। स्थोरिष्ठितिकिम्। अपस्करति कुसुमं वायुः।
आङोनुप्रच्छ्योः। आनुते। आपृच्छते। पूषपद्भपादाने। विप्रायश्वपते। स
मवप्रविभ्यस्थः। संतिष्ठते। समस्थित। अवतिष्ठते। प्रतिष्ठते वितिष्ठते।
आङःप्रतिज्ञायाम्। शब्दं नित्यमातिष्ठते। स्वाभिप्रायाविष्करे
लोनिसीज्ञाख्यायां च। गोपीकृष्णायतिष्ठते। अस्थित संशय्यकर्णादिषु तिष्ठते यः। उपाद्देवधनः। उद्दोऽनूर्द्ध्वकर्मणी हायाम्। ५०

मुक्तावुत्तिष्ठते॥ उदस्थास्तम्भोस्सलोपः उत्थासीष्ट उत्थाता उदस्था
स्यत उदस्थ्यत अनूर्ध्वकर्मणीति किम् आसनादुत्तिष्ठति इहां किम्
ग्रामाच्छतमुपतिष्ठति उपान्मंत्रकरणे देवपूजासंगतिकरणमित्रक
रणपथिषु। ऐन्द्र्या गार्हपत्यमुपतिष्ठते मंत्रकरणे किम् भर्तारमुपति
ष्ठति यौवनेन आदित्यमुपतिष्ठते गंगा यमुनामुपतिष्ठते रथिका
नुपतिष्ठते स्रुघ्नमुपतिष्ठते पन्थाः वा लिप्सायाम् भिक्षुः प्रभुमुपतिष्ठ
ते तिष्ठतीत्वा अकर्मकाच्च। ज्ञानमुपतिष्ठते भोजनकालेतिष्ठते

उ॰वे॰नसि॰ संनितोभवतिइत्य उच्छिष्यांऽकर्मकासत्वाङ्कर्मकाच उत्पते वित
६१ पते पाणिःशिरोवा ॥आङोय मस्त निष्माम कर्मकाष्यांसुंग कर्म
काष्याच ॥आयच्छति ॥आहते पाणिःशिरोवा ॥अनुशेचा वि ३२
ति ॥आहंतिवा ॥समस्तिः कित ॥अवधिष्ट ॥अवधिषाता ॥आह
त ॥आहताम यमः स्वचेने स्तिः कित उदायत उदायस्यातामस
मोगम्छि ष्टछिस्व स्यति भुवि दिहृ लिस्थ्योऽर्कर्मके ष्मः सं
गच्छते गमेसादे स्विस्थ्याचा कितौ संगसीष्ट संगसीष्ट समगत
६ राम

समगंस्त । समृच्छते । समानैष्ट । संस्वरते संस्वरिषीष्ट संस्वृषीष्ट समस्व
रिष्ट समस्वृत संपृच्छते समपृष्ट समपृहातान् समृच्छते समारत
मा समृत मा समृषाताम् संशृणुते संश्रोता संविते संविदाते वेतेर
नो वा रुडिति । संविद्रते संविद्रते संपश्यते अकर्मकात्किम् ग्रामं सं
गच्छति उपसर्गादस्यत्यूह्योर्वा निरस्यते निरस्यति वा निरास्यत ।
समूहति समुह्यते समूहते निसमुपविभ्यो ह्वः निह्वयते संह्वया
माङः कृष्णश्चाणूरमाह्वयते स्पर्द्धायामाङ् किम् मातापुत्रमाह्वयति
अप्रवृत्ते वत्सोत्साह स्फीतता तनता स्क्रमः ऊ विक्रमते वृद्धि अध्ययना

५३

धा०। ऊं याक्रमते क्रमते ऽस्मिन् तृणास्त्राणि स्वक्रमो रातिनेट श्रुक्रस्त ॥
उ० उपपराभ्यामुत्व उपक्रमते पराक्रमते श्राङो ज्योतिरुद्गमने श्राक्र
६२ मते सूर्य्यः ज्योतिरुद्गमने किम् श्राक्रामति धूमो हम्यतलात् वेः पा
विहरणे साधु विक्रमते वाजी पाद विहरणे किम् विक्रामति संधि
रुवधामवतीम्यर्थः ॥ साधु विक्रते वाजी प्रोपाभ्यां श्रारम्भाभ्यां प्रक्रम
ते उपक्रमते अनुपसर्गाद्वा क्रामति क्रमते अपहृवेङः शतमपजा
नीते अकर्मकाच्च सर्पिषो जानीते संप्रतिभ्यामनाध्याने शतं संजा
नीते अनाध्याने किम् मातरं संजा ६२

नाति अनुपसर्गाद्वा ॥ जानीते जानाति वा भासनादिसंभाष
ज्ञानयत्नविमत्युपमंत्रणेषु वद ॥ शास्त्रे वदते भक्त्यानुपवदते ए
वेद्मुवदते देवे वदते गेहे वदते परदारानुपवदते मनुष्यादीनां
संभूयोच्चारणे संप्रवदंते ब्राह्मणाः मनुष्यादीनां किं संप्रवद
न्ति खगाः अनुनावादिवत् अकर्मकात् अनुवदते कठः कलाप
स्य वा विरुद्धोक्तौ विप्रवदंति विप्रवदंते वा वैद्याः अवाद्गिरते आत
अवगिरते समः प्रतिज्ञाने शब्दं नित्यं संगिरते प्रतिज्ञानेकि म्
ग्रासं संगिरते उदश्चरस्सकर्मकात् धर्ममुच्चरते समस्तृतीयाय

सि० च० ५३

त्मात् रथेन संचरते ।दाणश्च सा चेच्चतुर्थ्यर्थे ॥ दास्यासंयच्छते ॥
उपाद्यमः स्वीकारे ॥ भार्यामुपयच्छते यमः स्सि: कि हावि वादे ।रामः
सीतामुपायत उपायंस्त वा ॥ ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः ॥ जिज्ञासते ॥
शुश्रूषते सुस्मूर्षते दिदृक्षते अनोर्ज्ञानातेर्न अनुजिज्ञासति
पुत्रम् प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः ॥ प्रतिशुश्रूषति आशुश्रूषति स्वरा
द्यन्तोपसर्गाच्छेजेरयंत्रे ॥ प्रयुंक्ते । उपयुंक्ते ॥ उद्युंक्ते अयत्रे किम् ॥
पात्राणिप्रयुनक्ति ॥ समः क्ष्णुवः संक्ष्णुते शस्त्रं भुजोऽपाल
ने ओदनं भुंक्ते पालनेतु भुवं भुनक्ति ॥ ऽधेवं चिभ्यां जंनताभ्यां

५३

प्रतारएते माणवकंवंचयते गर्धयते मधुअभिकांक्षायां प्रतारणेपि
श्वानंगर्धयति अभिकांक्षामस्योत्पादयतीत्यर्थः अहिंवंचयति
वर्जयतीत्यर्थः अपाद्वदः न्यायमपवदते कर्मव्यतिहारे धातोरा
त व्यतिभवते गतिहिंसार्थपठजल्पहसात् इतरेतरान्योन्यपर
स्परोपपदाच्चन व्यतिगच्छंति व्यतिघ्नंति व्यतिहसंति व्यतिजल्पं
ति व्यतिपठंति इतरेतरंगच्छंति अन्योन्यंगच्छंति इतरेतरस्यह
नंति अनुपराभ्यांकृञःप० अनुकरोति अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः प
अभिक्षिपति प्राद्वहः प० प्रवहति परेर्मृषः परिमृष्यति परिवहति।

सि॰ चं॰
ऽ॰ ९६

इति पदव्यवस्था ॥ ॐ ॥ ण्यक्चतुर्षु धातोर्भावकर्मणोश्च ण्यक्प्र
त्ययः स्त्रिवादिषु चतुर्षु परतः ॥ आदौ विकर्मणि ॥ अकर्मकाद्भावे
सकर्मकाच्च कर्मणि भवति भाव एकत्वादेकवचनं पुरुषे द
दे इ विषयत्वात्प्रथमः ॥ भूयते भूयेत भूयताम् अभूयत ब
भूवे स्वरान्तानां हनग्रहदृशां च भावकर्मणोः स्मिसतासीस्यपा
मिट् वा सङ्ख्येन्द्र भाविषीष्ट भविषीष्ट भाविता भविता भा
विष्यते भविष्यते अभाविष्यत अभविष्यत इति णत्यकार्य

९६

ति धातोस्तस्मिन्परे भावे कर्मणि च इण् प्रत्ययः सेरपवादः लुक् स्य भावि
शष्ककर्मकोप्युपसर्गवशात्सकर्मकः त्वामनुभवति सुखमनुभूयते त्वा
मिना लज्जासत्तास्थितिजागरणं वृद्धिक्षयभयजीवितमरणं शयन
क्रीडारुचिदीप्त्यर्थं धातुगणं तमकर्मकमाहुः फलव्यापारयोरेकनि
ष्ठतायामकर्मकः धातुस्तत्त्वयोर्भेदे सकर्मक उदाहृतः धातोरर्था
तरे वृत्तेर्धात्वर्थेनोपसंग्रहात् प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणोकर्मिका क्रिया
नदी वहति स्रवतीत्यर्थः देवदत्तो नृत्यति गात्रं चलयतीत्यर्थः मेघो
वर्षतीति तान्प्रत्ययः संपद्यन्ते सर्वे प्रभः शप्यते शिरसे शापि सोहं।

सि०चं०
उ० ६५

शायिषीष्ट अशायि अयाकि घटः क्रियते त्वं दुःखी क्रियसे रागैः विरा
गैः सुखंहं क्रिये कारिषीष्ट कृषीष्ट कारिष्यते अकारिष्यत अकारिषा
ताम् अकृषाताम् भाव्यते भावयांचक्रे भावयांबभूवे भावयामासे इ
ण्वदिटि णिलोपः भाविता भावयिता भाविष्यते भावयिष्यते अभावि
अभाविषाताम् अभावयिषाताम् बुभूष्यते अबुभूषि बोभूय्यते यङ्लु
गंतात् बोभूयते बोभवांचक्रे बोभविता स्तूयते विष्णुः अस्तावि अस्ता
विषाताम् अस्तोषाताम् अर्प्यते स्मर्यते आरिता अर्ता स्मारिता स्मर्ता

इज्यते तनोतेर्वायद्भि तायते तन्यते अतानि जायते जन्यते अजनि।
तपोनेरा कर्मकर्तरि अनुतापे च अन्वतप्त पापेन ददेदीरे दीयते ददे अ
नोपु के ग्लाति दाधिषीष्ट दासीष्ट अदायि अदायिषातां अधायिषा
तां धीयते स्थीयते अग्लायि हन्यते हता घानिता घानिषीष्ट व
धिषीष्ट अघानि अघानिषातां [illegible] अहसातां अ
वधि अवधिषातां इत्यादि टोन दीर्घः ग्राहिता ग्राहीता अदर्शि अ
दर्शिषातां अदृक्षातां प्राप्यते मुनिना मंत्र स्त्रसैटोनवर्धरीत्या
जीर्णाति लति च न तत्राकामि चामि वमीनां अश्रामि आचामि अकामि।

सि॰ कौ॰ उ॰ ९६

अवाचि अन्तस्थानु प्राप्यते मोहो हरिणा समर्थ्यं चक्रे मितां ह्रस्वतानामि

णौ णमिच्च वा दीर्घः अशामि अशमि अशामिषाताम् अशमिषातां

वधूं हिंसायाम् जनिवध्योर्न वृद्धिः अवधि भंजेर्वा चिणि नलोपो वा ॥

अभाजि अभंजि लभेश्च णमो नुम् वा अलंभि अलाभि गौणकर्मणि

दुह्यादेः प्रधाने नीहृकृष्वहां बुद्धिभक्षार्थयोः शब्दकर्मकाणां निजे

च्छया प्रयोज्यकर्मण्यन्येषां ण्यन्तानां लादयो मताः गौर्दुह्यते पयः अजा

ग्रामं नीयते ह्रियते कृष्यते उह्यते बोध्यते माणवकं धर्मः माणव

को धर्ममिति वा भोज्यते माणवकमोदनः माणवकमोदनमिति वा पाठ्य ९६

SLEN